

**YERLİ İKİ TELEVİZYON DİZİSİNİN DİN VE DEĞERLER PSİKOLOJİSİ
AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMALI OLARAK İNCELENMESİ:
(GÖNÜL DAĞI VE YASAK ELMA ÖRNEKLERİ)¹**

**Sare KAYA²
Doç. Dr. Nurten KIMTER³**

ÖZET

Bu araştırmanın temel amacı, yerli televizyon dizilerinin içeriklerinde yer alan bazı değer ve anti değerleri tespit ederek bu içerikler yoluyla bilinçaltına gönderilen açık veya gizli mesajların birey ve toplumun din ve değer algıları üzerine yaptığı etkiye dikkat çekmektir. Böylece televizyon dizilerinin günümüzde yaşanan ahlakî erozyona yönelik etkisini ortaya koymak suretiyle bireylerde değer temelli medya okuryazarlığı ile ilgili farkındalık oluşturmaktır. Bu bağlamda çalışmada, hal-i hazırda vizyonda olan ve yüksek reyting oranlarına sahip olan *Gönül Dağı* (TRT1) ve *Yasak Elma* (Fox) isimli iki yerli televizyon dizisi din ve değerler perspektifinden ele alınarak karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yönteminin kullanıldığı araştırmada, söz konusu dizilerin 1-15 arası bölümleri izlenerek, içerik analizleri yapılmıştır. 13 değer ve 12 anti değer olmak üzere toplamda 25 farklı değer/ anti değer üzerinden yapılan analizler sonucunda, ‘*Gönül Dağı*’ dizisinde 795 değer (%79), 214 anti değer (%21) bulgulanırken, ‘*Yasak Elma*’ dizisinde, 156 değer (%21) ve 588 anti değere(%79) rastlanmıştır. İçerik çözümlenmeleri sonucu elde edilen veriler, tablolar halinde gösterilerek yorumlanmıştır. Ayrıca çalışmada, elde edilen verileri desteklemek maksadıyla, söz konusu dizilerin değer ve anti değer temelli sahnelerinde geçen bazı repliklere de yer verilmiştir. Sonuç olarak, *Yasak Elma* dizisinde anti değerlerin baskın bir biçimde yer aldığı, *Gönül Dağı* dizisinin ise dinî-ahlakî ve insanî değerlere daha uygun bir zeminde konumlandığı bulgulanmıştır. Araştırma sonucunda, dizilerde değerler yanında, yüksek oranda yer alan anti değerlerin, izleyici üzerindeki olumsuz etkilere neden olabileceği hususuna dikkat çekilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Din, Değer, Yerli Diziler, Popüler Kültür, Dindarlık, Medya

¹ Bu çalışma “Yerli Televizyon Dizilerinin Din ve Değerler Psikolojisi Açısından İncelenmesi: Gönül Dağı ve Yasak Elma Örnekleri” isimli Yüksek lisan tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

² Din Psikolojisi Bilim Uzmanı, ORCID:0000-0001-9500-321X, bursarekaya@gmail.com

³ ÇOMÜ, İF, Felsefe ve Din Bilimleri, ORCID: 0000-0002-5736-7191, nurtenkimter@comu.edu.tr

Araştırma Makalesi/Research Article, Geliş Tarihi/Received: 04/10/2022–Kabul Tarihi/Accepted: 27/10/2022

**COMPARATIVE EXAMINATION OF TWO DOMESTIC TV SERIES IN TERMS OF
RELIGION AND VALUES PSYCHOLOGY:
(THE CASE OF “GÖNÜL DAĞI” AND “YASAK ELMA”)**

ABSTRACT

The basic purpose of the present study was to identify some values and anti-values in the content of domestic television series and to draw attention to the effect of open or hidden messages sent to the subconscious over these contents on the perception of religion and value of the individual and society. In this way, it was also aimed to raise awareness about value-based media literacy in individuals by uncovering the effect of television series on the moral erosion faced today. In this context, two domestic television series named Gönül Dağı (TRT1) and Yasak Elma (Fox), which are currently in the vision and have high ratings, were examined comparatively from the perspective of religion and values in the present study. In the study, in which the document analysis method, which is one of the qualitative research methods, was used, the content analyzes were made by watching the episodes 1-15 of the series named above.

As a result of the analysis made on 25 different values/anti values (13 values and 12 anti-values), 795 values (79%) and 214 anti-values (21%) were detected in the “Gönül Dağı” series, and 156 values (21%) and 588 anti-values (79%). The data obtained as a result of the content analyzes were interpreted by showing them in tables. Also, some lines in the value and anti-value based scenes of the TV series were also included to support the data obtained in the study. As a result, it was found that anti-values were dominant in the Yasak Elma series, and the Gönül Dağı series was on a more suitable ground for religious-moral and human values. As a result of the study, it was tried to draw attention to the fact that besides the values, anti-values at high rates in the TV series can cause negative effects on the audience.

Keywords: Religion, Value, Domestic TV Series, Popular Culture, Religiosity, Media

1.GİRİŞ

Çağımızın en mühim problemlerinden biri, sekülerleşmeyle birlikte din, değer ve dindarlık algılarının değişim ve dönüşüme uğraması sonucu insanın kendi doğasına yabancılaşması, dolayısıyla dini ve ahlaki değerlerin her geçen gün yozlaşmasıdır. Günümüzde temel ahlakî değerlerin en önemli kaynağı olan dinin etkisi her geçen gün azalmakta, bu değerlerin yerini medya kültürünün üreterek telkin ettiği yeni değerler almaktadır. Birey ve toplum üzerindeki etkileri hesaba katılmadan medya kültürü tarafından üretilen bu yeni içerikler, doğru veya yanlış şeklinde ayırt edilmeksizin tüketilmektedir. Dolayısıyla, temel insanî ve ahlakî değerlere muhalif hususlar zaman içinde normalleşip benimsenmek suretiyle yaygın hale gelmektedir. Böylece medya, bireylerin tüketim alışkanlıklarından, yaşam tarzlarına, inanç ve görüşlerine kadar hayatın her alanında belirleyici rol oynamaktadır. Bu nedenle medyanın bilinçli kullanımının artırılması, seyredilen içeriklerle ilgili farkındalık yaratılması büyük önem taşımaktadır.

Günümüzde madde, hız, hegemonya ve bireysellik altın çağını yaşamaktadır. Bunun doğal bir sonucu olarak tüm dünyada gittikçe derinleşen bir değer erozyonu problemi söz konusudur. Bu sürecin başat aktörlerinden birisi ise medyanın en etkili kanallarından olan televizyonun gözbebeği dizileridir. Dinî-ahlakî değerlere riayet edilmeksizin üretilen diziler, tüm dünyada milyonlarca izleyiciyi uzun saatler boyu ekran karşısına kilitlemektedir. Bu dizilerde olumlu içerikler yanında birçok olumsuz içerik göze çarpmaktadır. Argo, küfür, şiddet, aldatma, kadına yönelik istismar, cinayet, cinsellik gibi olumsuz örnek oluşturabilecek birçok temanın işlendiği diziler nedeniyle toplum dejenerasyona uğramaktadır. Buna rağmen salt kar odaklı üretilen yapımların sayısı her geçen gün artmaktadır.

Yabancı dizilerde olduğu gibi Türk dizilerinde de, izleyici üzerinde olumlu ve olumsuz yönde ciddi etkilere sebep olabilecek yapımlar bulunmaktadır. Bu nedenle söz konusu dizilere bilhassa din ve değerler psikolojisi bağlamında eleştirel bir bakış sergilenmesi büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda araştırmada, reyting sonuçlarına göre son zamanların en çok izlenen yerli dizilerinden olan *Yasak Elma* ve *Gönül Dağı* dizileri din ve değerler psikolojisi bağlamında karşılaştırılmalı olarak incelenmeye çalışılmıştır. Araştırmada söz konusu iki yerli dizinin barındırdıkları değerler ve anti değerlerin neler olduğu, bu dizilerin bireylerin ve toplumun din, değer ve dindarlık algılarını nasıl etkilediği ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Böylece bu çalışmada, değerlerin medyadaki kullanımları araştırılarak, bireylerin değer algılarının yozlaşmasına yönelik rolüne dikkat çekilmeye ve değer perspektifli medya okuryazarlığına yönelik farkındalık oluşturulmaya çalışılmıştır. İlgili literatüre bakıldığında, konuyla ilgili yapılmış çalışmaların sayısızca pek fazla olmadığı görülmüştür. Bu bakımdan, yerli dizilerin din ve değerler psikolojisi perspektifinden ele alınarak incelenmesi oldukça önem arz etmektedir. Ayrıca *Yasak Elma* ve *Gönül Dağı* isimli dizileri, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemiyle çözümlenerek, içerdikleri değerleri ve anti değerleri karşılaştırılmalı olarak incelemeye çalışan bir araştırmaya rastlanmamış olması, çalışmanın önemini ortaya koymaktadır. Bu amaçla öncelikle araştırmada değer, din, dindarlık, medya ve televizyon kavramları, medya ve dizilerin birey ve toplum açısından önemi teorik çerçevede ele alınmış, akabinde yapılan içerik analizi sonucunda elde edilen bulgulara, yorum ve değerlendirilmelere yer verilmiştir.

2. TEMEL KAVRAMLAR

2.1. Değer

Sözlükte “*bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet, üstün nitelik, kişinin isteyen, gereksinim duyan bir varlık olarak nesne ile bağlantısında beliren şey, bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerleri kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü*” (TDK, 2005: 483) gibi anlamlara gelen *değer* kavramı, farklı bilim dalları tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır.

Her disiplinin kendi perspektifinden ele alarak incelediği değer kavramı, ekonomide kıymeti, estetik alanda güzelliği ve ahlak alanında iyiliği belirleyen bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır (Kaymakcan ve Meydan, 2016: 24). En genel tanımıyla değer, “bir şeyin arzu edilebilir veya edilemez olması hakkındaki inanç” demektir (Güngör, 1998: 27). Değerler “yapıp-etmelerimizi belirleyen, yöneten, yönlendiren, onların temelinde yatan ilkeler” dir (Uysal, 2003: 52). Davranışlarımıza rehberlik etmesinin yanı sıra, değerler, fiillerimizin ahlaka uygunluğunu, güzelliğini ve yerindeliğini tayin etmeye yarar (Hökelekli, 2011: 285). Değerler aynı zamanda insanın ve toplumun var olma, devamlılık ve düzen isteğini mümkün kılan vasıtalarlardır. Örneğin; yaşlılara saygı değeri birçok kültürde insanlık tarihinden bu güne dek en mühim dinî-ahlakî değerlerden birisi olarak kabul edilmektedir (Yavuz, 2007: 98).

Değerler birçok kategoride farklı cihetlerden çeşitli sınıflandırmalara tabi tutulmuştur. Örneğin; (i) “Hazcı (hedonist) değerler (olumlu: haz, olumsuz: acı), (ii) Bilgisel değerler ya da bilgi değerleri (olumlu: doğru, olumsuz: yanlış), (iii) Ahlaksal değerler (olumlu: iyi, olumsuz: kötü), (iv) Estetik değerler (olumlu: güzel, olumsuz: çirkin), (v) Dinsel değerler (olumlu: sevap, olumsuz: günah)” (Özlem, 2002: 284). Psikolojide ilk kez değer testi uygulayan kişi olan Spranger, bireyleri sahip oldukları değer yönelimlerine göre temel kişilik tipine ayırmıştır. Spranger, değerleri, teorik, ekonomik, estetik, sosyal, politik ve dinî olmak üzere 6 temel gruba ayırmıştır (Spranger, 2001). Güngör, araştırmasında bunlara “ahlakî değer” boyutunu da ekleyerek değerleri yedi grupta incelemiştir (Güngör, 1998: 85). Ergen (2015:162-186) ise, değerlerin birbiriyle hiyerarşik bir sıralanmaya dayalı bir yapı arz ettiğini ifade etmektedir. Değerler bireysel, örgütsel, sosyal, kültürel veya evrensel olarak keşfedilmektedir. Değerler hiyerarşisinin en üstünde, canlılık, varlık, sevgi, saygı, güven, iyilik, adalet gibi “keşfedilen evrensel değerler” bulunmaktadır. Değişmez, evrensel ve zamansız olan bu değerler, diğer tüm değerlerin temelini oluşturmaktadır. İnsanlar, toplumlar, kültürler ve zamanlar değişse de bu değerler baki kalmaktadır.

2.2. Din ve Dindarlık

Dilimize Arapçadan geçen *din* kelimesi, “örf, adet, gidilen yol, itaat, ceza ve mükâfat” gibi anlamlara gelmektedir. Kur’an- ı Kerim’de din, bir otoriteye boyun eğmeyi, otoritenin emir ve yasaklarına riayet edip etmemeye göre mükâfat veya cezayı hak etmeye dair inancı temel alan bir yaşam tarzını ifade etmektedir (Uysal, 1996: 16). Din kavramı, iradi olarak aşkın bir varlığa inanıp bağlanmayı ve bu inancın gereği olan, davranış, ibadet, ahlak ve değerler sistemini ifade etmektedir (Dam, 2019: 18). Din, akıl sahibi olan ve düşünen insanoğlunun tarih sahnesine çıkışıyla birlikte ortaya çıkmış, günümüze kadar birçok bilim dalı tarafından farklı bağlamlarda açıklanmaya ve tanımlanmaya çalışılmıştır. Örneğin, sosyologlar din kavramını grup bağlamında açıklama yoluna giderken, psikologlar bireylerin dini algılayış biçimleri ve faydaları üzerinde durmuşlardır. Din psikologları tarafından farklı bakış açıları ile ele alınan din, Freud’a göre bir yanılsama; Jung’a göre bireyin teselli kaynağı; James’e göre bireyin duygu ve tecrübeleri, Maslow’a göre ise kendini gerçekleştirmenin önemli unsurlarından biridir (Köse ve Ayten, 2016: 110).

Freud'un yıllar evvel bir yanılısma olarak gelecek vadetmediğini düşündüğü din hakkında bugün Amerika'lı sosyologlar aslında “*dinsiz bir gelecek düşüncesinin bir yanılısma*” olduğunu savunmaktadırlar. Zira insanoğlunun, evreni ve kendi varlığını anlamlandırmak için sorduğu sorulara, din kadar tatmin edici cevaplar veren başka bir olguya rastlamamıştır. Bu nedenle insan dine muhtaç bir varlıktır (Köse, 2015: 257). Kâinatta, düşünme yetisine sahip tek varlık olan insanoğlunda din ihtiyacı içgüdüsel olarak bulunmaktadır. Esasen herhangi bir tapınma nesnesine ihtiyaç duymayan hiçbir insan yoktur (Fromm, 2006: 35). Din yalnızca gündelik yaşamı düzenleyen değil, aynı zamanda hayatın anlamına yönelik verdiği fikirlerle bireylerin bir hayat felsefesi kazanmalarına yardımcı olan bir sistemdir (Kula, 2006: 77). Ayrıca din insana, boşluk ve anlamsızlık duygularının üstesinden gelmeyi öğreterek her daim umutlu olmasını sağlayan ve ruhsal olarak yaşamına anlam katan bir öğretilerdir (Kimter, 2012: 144). Öyle ki Jung'un (2010:54) deyiimiyle “*Tanrıya bağlanmayan bir birey, dünyanın fiziksel ve ahlaki kışkırtıcılığına kendi kaynakları ile direnemez.*”. Dolayısıyla din, insanın içsel motivasyonunu sağlayarak, problemlerle başa çıkma becerisini geliştiren ve onu yaşama bağlayan mistik bir araç işlevi görmektedir.

Din, insanların yaşamlarını şekillendiren ilkeler sistemi iken, bireylerin, benimsedikleri dinin gerektirdiği ilkeleri bireysel ve toplumsal hayata aktarma durumları ise dindarlık olarak isimlendirilmektedir (Köse ve Ayten, 2016: 111). Sözlükte “*din inancı güçlü, din kurallarına bağlı (kimse), mütedeyyin*” (TDK, 2005: 533) olan gibi anlamlara gelen dindarlık, kişinin inandığı dinin gereklerini yerine getirmesini ve inanç düzeyine göre ortaya koymuş olduğu dinî yaşam biçimini ifade etmektedir (Uysal, 2006: 46). Mircea Eliade, kutsal merkezli bir yaşamı benimseyen, kutsalı tecrübe ederek yaşamını anlamlandıran ve ritüeller aracılığıyla kutsalla ilişkilerini tazeleyen kimseleri dindar insan olarak tanımlamaktadır (Kurt ve Aykıt, 2019: 22). Maslow'a göre ise, yeterli olgunluğa ulaşmış, kendini gerçekleştirmiş olan bireyler, Tanrı'ya inanmasalar bile, dinlerin müntesiplerinden beklediği ideal niteliklere sahip oldukları için doğal olarak dindardırlar (Ayten, 2015: 141). Din kavramı gibi dindarlık da, geliştirilen bazı dindarlık tiplerini aracılığı ile farklı şekillerde tanımlanmaya çalışılmıştır. Bu anlamda din ile dindarlık kavramları birbirleriyle ilişkili olsa da gerçekte ikisi de farklıdır. Dindarlık kavramı, dinin birey ve toplum hayatına yansımalarını ifade etmektedir. Başka bir deyişle dindarlık, kişilerin dini algılama, yorumlama ve yaşama biçimleridir. Dolayısıyla her insanın sahip olduğu kişilik özelliklerine bağlı olarak dini tecrübe etme, algılama, yorumlama ve yaşama şekilleri farklılaşacağından, dünyadaki insan sayısınca dindarlık yaşantısından söz etmek mümkündür.

2.3. Din-Değer İlişkisi

İnsanoğlu varoluşundan bu yana kendisini ve yaşadığı evreni anlamlandırma çabası içinde olmuştur. İlahi dinler, insanın anlam sorularına cevap vererek insanlığa yol göstermişlerdir. İnsanın kendisini, evreni ve yaşamı anlamlandırmasında kurtarıcı bir vazife üstlenen dinin, değerler konusunda da insanın başvurduğu en temel kaynak olduğunu söylemek mümkündür.

Değerler kendiliğinden var olamayacağı için bir kaynağı olmalıdır. Bazıları değerlerin kaynağının Tanrı olduğunu ve değiştirilmesinin mümkün olmadığını iddia ederken, bazıları değerlerin kaynağının insan aklı olduğunu kabul etmektedir (Oktay, 2007: 132). Din, insanları dünyada ve ahirette mutlu olmaları için belli bir yaşam tarzı ve dünya görüşü etrafında toplayan, onları iyiliğe yöneltmek için aşkın bir varlığa bağlanmayı içeren inanç, ahlak ve değerler sisteminin adıdır (Dam, 2019: 18). Müntesiplerine belli değerler sistemi etrafında bir dünya görüşü belirleyen din, aynı zamanda onların davranışlarına da yön vermektedir. Değerlere toplumsal yasak ve kurallar, birlikte yaşamın getirdiği sorumluluklar nedeniyle riayet edildiği iddia edilse de, insanı harekete geçiren asıl kaynağın toplumdan ziyade aşkın bir güç, yani dinsel motivasyon olduğunu söylemek mümkündür.

Dünyada var olan tüm dinler ahlakî bir boyuta sahiptir ve bir değer sistemini beraberinde getirmiştir. Özellikle semavi dinlerde ahlakî öğretiler, dinin merkezini oluşturmaktadır. Bireyin sahip olduğu güzel ahlakın temeli, yaratıcısı ile kurduğu ilişkiye göre değerlendirilmektedir (Cevizci, 2002: 27). Tüm dünya dinlerinde farklı cümlelerle ifade edilmiş benzer ahlakî idealler bulunduğu ve ortak ahlakî ilkeler getirildiğini görmek mümkündür. Örneğin, Hinduizm’de, “*birisi kendisini incitecek şeyi kesinlikle diğerine yapmasın.*” düşüncesi; Konfüçyanizm’de, “*kendine yapılmasını istemediğin şeyleri diğerlerine yapma!*”; Hıristiyanlıkta, “*size nasıl davranılmasını istiyorsanız, siz de onlara öyle davranın.*” (Köylü, 2012); İslamiyet’te, “*Bir kişi kendisi için istediğini kardeşi için de istemedikçe gerçek mümin olamaz.*” (el-Buhâri E. A., 1992; el-Buhâri M., 2009) ifadesiyle karşımıza çıkmaktadır. Birçok dinde yer alan temel ilkeler erdemli insan yetiştirme amacı taşımaktadır. Örneğin Konfüçyanizm’de “*kâmil insan*”, Budizm’de “*Sekiz Dilimli Yol*”, Yahudilikte “*On Emir*” gibi öğretiler ahlaki değerler üzerine kuruludur. İnsanı evrensel bir ahlak düzeyine ulaştırmak üzere hemen hemen tüm dinlerin belli değerler temelinde inşa edildiği görülmektedir. Çünkü inanılan değerler bireylerin davranışlarına rehberlik etmektedir. Aynı zamanda insan, sahip olduğu değerler vasıtasıyla dünyanın maddesel boyutunu aşarak ruhani deneyimlere erişmekte ve bu sayede yaşamına anlam katmaktadır. Günümüzde dinden, dolayısıyla dinlerin tavsiye ettiği değerlerden her geçen gün uzaklaşılması sonucunda birçok psikolojik ve sosyal problem baş göstermektedir.

2.4. Medya ve Televizyon

Sözlük anlamı; “*büyük iletişim ve yayın organlarının tümü, iletişim ortamı araçları*” (TDK, 2005: 1361) olan *medya*, görsel, işitsel ve yeni teknolojik iletişim araçlarını da içeren şemsiye bir kavram olarak kullanılmaktadır (Bulunmaz, 2015: 28). Medya, siyasi, ekonomik veya politik, yaşama dair her tür bilgi ve gelişmeyi çok geniş kitlelere her an aktarabilen bir kaynak olması sebebiyle *hayatın bilge kişisi* olarak da adlandırılmaktadır (Cereci, 2015: 15). Medya, toplumları ortak değerler etrafında birleştirerek toplumsallaşmaya katkıda bulunma, eğlendirme, bilgilendirme, gündem belirleme, toplumu harekete geçirme gibi fonksiyonları bir arada bünyesinde bulundurmaktadır (Güneş, 2018: 206). Dolayısıyla günümüz dünyası bir bakıma medya tarafından yapılandırılmaktadır (Büyükbaykal, 2005: 71).

Özellikle televizyon ve internet devasa kitlelere aynı anda ulaşabilen bir kültür aktarıcısı durumuna gelmiştir (Kocadaş, 2005: 6). Erişiminin ucuz ve kolay olması nedeniyle televizyon, toplumun en kılcal damarlarına kadar yayılarak, yeni medya araçlarının kullanımının artışına rağmen popülaritesini korumaktadır (Tekelioğlu, 2017: 8). Prime Time’da yayınlanan içerikler, bilhassa her hafta ilgi ve merakla takip edilen diziler, televizyonun vazgeçilmez kitle iletişim araçlarından biri olarak varlığını sürdürmesini sağlayan mühim bir etkidir.

Günümüz insanı, televizyonu genellikle günlük hayatın stres ve sıkıntılarından uzaklaşmak için yapay bir mutluluk kaynağı olarak kullanmaktadır (Hökelekli, 2011: 165). Kendi ailesinden olmayan insanları, oturma odalarına, yani mahrem aile ortamının tam ortasına getirebilme özelliği, televizyon ile izleyici arasında yakın, samimi bir ilişki kurulmasını sağlamaktadır. Böylece izleyicinin, televizyonun kurmuş olduğu dünyaya doğrudan katılımına imkân verilmektedir (Mutlu, 2008: 50). Nitekim, insanlar televizyonun bilgi ve gerçeklik tanımlarını gözü kapalı kabul etmekte ve uyum sağlamaktadır. Orada sunulan dünya tüm tutarsızlıklara ve tuhaflıklara rağmen kendisine doğal görünmektedir. Dolayısıyla toplumsal kültür, televizyonun epistemolojisine uyum sağlamaktadır (Postman, 2017: 103). Ancak bilimsel araştırmalar, saldırganlık, peşin hükümlü davranma, ahlakî yönelme gibi sosyal öğrenmelerin başkalarından görüp etkilenecek şekilde aktarıldığını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla çocukluk döneminden itibaren sosyal davranışların ve değerlerin öğrenilmesinde ve kişilik gelişiminde televizyon, zannedildiğinden çok daha etkili bir kaynaktır (Bandura, 1982: 47). Zira Albert Bandura’nın “*Sosyal Öğrenme Kuramı*”na göre bireyler, özellikle de genç yaşta, nasihatten ziyade, olumlu veya olumsuz davranışları rol model olarak öğrenmektedirler. Çizgi film, dizi ya da filmlerde gördükleri karakterlere benzeme arzusuyla onlar gibi giyinmekte, konuşmakta ya da onlar gibi davranmaktadırlar (Yorulmaz, 2013: 128).

Televizyon, devasa kitleleri etkisi altına alarak adeta kendisine bağımlı hale getirmektedir. Televizyon karşısında insan, kendisine sunulan teknoütüpik dünyaya dalmakta ve gerçekle hayali ayırt etmekte zorlanmaktadır (Yengin, 1994: 15). Yapılan araştırmalar, televizyonun insanlar üzerinde kısa ve uzun vadede etkileri olduğunu göstermektedir. Bireylerin dış dünya ile kurdukları iletişimi, bakış açılarını ve anlık duygu durumlarını belirlemede televizyon içerikleri oldukça etkilidir (Furat, 2009: 38). Bilhassa diziler, uzun saatler boyu insanları gerçek dünyadan uzaklaştırarak kendi dünyasına esir etmektedir.

2.5. Televizyon Dizilerinin Birey, Toplum ve Değerlere Etkisi

Aile, toplum, tüketim, şiddet, cinsellik gibi birçok konu üzerindeki etkilerine yönelik eleştirilere rağmen televizyon dizileri, milyonlarca insanı ekran karşısına kilitleyerek saatlerce seyredilen yapımlardır (Zengin, 2014: 73). 2020 yılında yapılan bir araştırmaya göre Türkiye’de en fazla izlenen ilk iki program türü, %83,9 oranla haberler, ardından %71,2 oranla yerli dizilerdir (RTÜK, 2020: 29). Diziler bazen bir nevi terapist işlevi görerek, bireylerin yaşanan problemler konusunda yalnızlık hissinden kurtulmasına, başkalarının da benzer şeyler yaşadığını düşünerek rahatlamasına neden olmaktadır.

Bazen de dizideki bir karakterle kendisini özdeşleştiren izleyici, kendisini onda bulmakta ve o karakterin problemlerle başa çıkma yöntemi kendisine rehberlik edebilmektedir. Dahası bir insan kimseye bağlanmazken bir dizinin bağımlısı olabilmekte, hatta günlük aktivitelerini o dizinin yayın saatine göre planlayabilmektedir (Solmuş, 2013: 11). Dolayısıyla diziler bir eğlence aracı olmaktan çıkarak, bireyleri etki ve kontrolü altına alan bir olguya dönüşebilmektedir.

Dizilerin izleyiciyi kendisine bu denli bağlamasının birçok nedeni bulunmaktadır. Ancak en önemli sırrı, dizinin her bölümü en heyecanlı yerinde kesilerek “*kanca atma*” adı verilen teknikle, bütünsel olarak kesintisiz bir hikâyeyi bölüm bölüm anlatmasıdır. Böylece merak uyandıran çözüm, ertesi bölüme bırakılarak, izleyicinin bir sonraki bölümü izlemesi için sebepler oluşturulmaktadır (Mutlu, 2008: 155-156).

Günümüzde aile ve toplumsal değerler, medyanın en etkili silahı olan televizyon ve televizyon dizilerinin hedef tahtası durumundadır. Aile dizisi olarak ekranlara gelen ve topluma olumsuz örnek teşkil eden dizilerde bireysellik o denli baskın hale getirilmektedir ki, aynı ailenin bireylerinin aynı kişiye âşık olması ve nefretle çatışması ile ilgili temalar sıklıkla kullanılmaktadır (Karabıyık, 2014b: 198). Aile içi mahrem ilişkiler, ihanet, cinsellik ve cinsel tercihler, alkol ve uyuşturucu gibi olumsuz örnekler, olması gereken doğal durumlarımıza özendirilerek sunulmaktadır (Hökelekli, 2011: 165). Akla gelen her şey, sınır tanımaksızın espri malzemesi olarak kullanılmakta, küfür, hakaret, argo ve kadına şiddet gibi içerikler izlenme rekorları kırmaktadır. Diğer taraftan reyting uğruna bu tür içeriklerin ne gibi olumsuz etkilere sebep olduğu ise çoğu kez göz ardı edilebilmektedir (Karabıyık, 2014b: 129). Esasen izleyenlerin bilinçaltına depolanan olumsuz görüntülerin, uzun vadede ruhsal ve bedensel olarak birçok etkisi söz konusu olabilmektedir. Bununla birlikte, insani ve ahlakî değerlere gereken hassasiyet gösterilmeksizin, salt kar odaklı olarak piyasaya sürülerek bilinçsizce tüketilen dizilerin sayısı, her geçen gün artmaktadır. Dikmen’in (2021: 110-111) medya profesyonellerinin görüşlerini alarak ortaya koyduğu çalışmanın sonuçlarına göre, medya çalışanları, üzerlerinde toplumsal bir sorumluluk hissetseler de, ülke şartları, ekonomi, siyaset ve patron odaklı işleyiş, etik ilke ve kodların göreceliliği gibi etkenler, özgün içerikler üretilmesine engel teşkil etmektedir. Medya çalışanları da ideal ahlak ilkelerinden yana olsalar da, daha çok ilgi çeken içeriklere yönelmektedirler.

Diziler, 2018 Ocak-Eylül ayları arasında RTÜK İletişim Merkezi’ne gelen bildirimlerde %43.8 oranla en çok şikâyet alan tür olmuştur. İzleyiciyi rahatsız eden ve en çok eleştirilen konular ise; çocuk ve gençlere olumsuz örnek oluşturma (%62), genel ahlak ve aile yapısına aykırılık (%48.8), argo ve küfür (%40,5), kadınlara yönelik istismar (%34,7) olduğu görülmektedir (RTÜK, 2018: 62). Mutlu (2005: 90), tüm eleştirilere rağmen dizilerin izlenme oranındaki artışı, modern çağın insanı köksüzleştirmesine karşılık televizyonun sanal bir sığınak oluşuna bağlamaktadır. Dinî inançların etkisi azaldıkça dinî değerler zayıflamakta ve dinî değerleri zayıflayan bireyler bu tür yapımları daha fazla tercih eder hale gelmektedir. Özellikle genç yaştaki bireyler dizilerde gördüklerini taklit ederek kolaylıkla hafızalarına kodlamakta ve hoşuna giden tutum, inanç ve davranışları model almaktadırlar.

Örneğin, dizilerdeki karakterlerin giyim tarzları, değerleri, yaşam biçimleri veya dindarlıklarına özentî duyarak, duygu, düşünce ve davranışlarını onlar üzerinden kurgulamaktadırlar (Çamdereli, 2018: 22). Nitekim İstanbul'da beş ayrı lisede 1020 öğrenci üzerinde yapılan bir araştırmada, her üç gençten ikisinin yerli dizilerdeki karakterlerin fizikî ve ahlakî özelliklerini modelledikleri sonucuna varılmıştır. Gençler “*Dizilerdeki karakterlerin yerinde olmak ya da onlara benzemek ister miydiniz?*” sorusuna %72 oranında olumlu yanıt vermişlerdir (Erjem ve Çağlayandereli, 2006: 15,24). Öte yandan birçok dizide oyuncuların kullandığı içki, sigara, uyuşturucu gibi zararlı alışkanlıklar, zihinlere eğlenceli veya sıkıntılı anlara eşlik eden olmazsa olmaz öğeler olarak kodlanmaktadır. Gerekli koşullar oluştuğunda ise normalleştirilmiş olan davranış, herhangi bir dinî- ahlakî kaygı hissedilmeksizin öğrenildiği şekilde uygulanabilmektedir (Bahadır, 2005: 57). Ahlaka aykırı tutum ve davranışlar eskiden beri yaşamın bir parçası olarak var olsa da, genellikle toplum tarafından kınanan, ayıplanan, dışlanan davranışlar olduğu için insanlar yapmaya çekinmişlerdir. Oysaki günümüzde, bireylerin özgür tercihi olarak nitelendirilen bu tür tutum ve davranışlar, diziler yoluyla kanıksarak din ve değer algılarının giderek yozlaşmasına yol açmaktadır.

3.ARAŞTIRMA VE YÖNTEM

3.1.Araştırmanın Konusu, Problemi ve Amacı

Bu araştırmanın konusu, din ve değerler perspektifinden iki yerli televizyon dizisinde yer alan değer ve anti-değer temelli içerikleri karşılaştırmalı olarak tespit etmek ve bu içeriklerin birey ve toplum üzerinde neden olabileceği etkilere dikkat çekebilmektir.

Her toplumu kendisi yapan bazı temel değerler bulunmaktadır. O toplumun varlığı ve kimliği bu değerlerin korunması ile doğru orantılıdır (Oktay, 2007: 142). Türk toplumunun varlığının temel dinamiklerini ise, sahip olduğu köklü dinî-ahlakî ve insanî değerler oluşturmaktadır. Yerli diziler bu değerleri en çok zedeleyen etkenler arasındadır. Zira dinî-ahlakî değerler göz ardı edilerek üretilen yapımlara bağlı olarak toplumun değerleri yıpratılmaktadır. Ekrandan gelen her türden mesaj karşısında edilgen durumda olan izleyici kitleleri, algısal olarak kuşatılmıştır. Eğlence aracı olarak görülen diziler aslında bir toplumun algılarına yön vermede son derece etkili hale gelebilmektedir. Bu nedenle diziyi oluşturan ekibin bakış açısı ve yararlandığı kaynak oldukça mühimdir. Ancak günümüzde birçok dizinin, üçüncü sayfa haberlerinden beslendiği görülmektedir (Karabıyık, 2014b: 213). Bu araştırmanın problemi, günümüzde en çok izlenen iki yerli dizide dinî-ahlakî ve insanî değerlerin nasıl konumlandığı ve bu yerli diziler eliyle söz konusu değerlerde ne gibi köklü değişim ve dönüşümlerin olduğunu gözler önüne sermek ve böylece ağırlıklı olarak anti değer içeren yapımların toplumda yol açabileceği ahlakî yozlaşma ve tahribata dikkat çekebilmektir. Bu hususa bağlı olarak bireylerin söz konusu ahlakî yozlaşmanın farkındalığı içinde olarak, medya ve değer okuryazarlığı bilincinin artırılmasının ve dini-ahlaki değerlerin merkeze alınmasının önemini ortaya koyabilmektir.

Gerçekte yerli dizilerde sıkça karşılaşılan şiddet, tüketim, müstehcenlik gibi olumsuz içerikler, bireylerin psikolojik durumlarını, aile yapılarını, dinî inançlarını ve ahlakî değerlerini sandığından çok daha fazla etkileyebilmektedir. Zira dizilerde değerler yanında baskın olarak kullanılan anti değerler aracılığıyla bireylerin bilinçaltına olumsuz tutum ve davranış modellerinin tohumları ekilebilmektedir.

Bu bağlamda araştırmanın amacı yerli iki televizyon dizisi olan *Gönül Dağı* ve *Yasak Elma* dizilerinin içeriklerinde bulunan bazı değerleri ve anti değerleri karşılaştırmalı olarak tespit etmek suretiyle, dizilerin birey, toplum ve ahlaki değerler üzerindeki etkilerine dair rolüne dikkat çekmek ve değer temelli medya okuryazarlığının önemini vurgulamaktır. Bu amaç doğrultusunda vizyondaki popüler iki yerli televizyon dizisi din ve değerler perspektifinden ele alınıp incelenerek içerdikleri değerler ve anti değerler oransal olarak ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

3.2. Araştırmanın Modeli, Evren ve Örneklem, Kapsam ve Sınırlılıklar

Bu çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi ve içerik analizi yöntemleri kullanılmıştır. Araştırmanın görsel dokümanları *Gönül Dağı* (TRT1) ve *Yasak Elma* (Fox) isimli yerli televizyon dizileridir. Bu dizilerin 1-15 arası bölümleri internet ortamında seyredilerek, barındırdıkları değerler ve anti değerler bakımından karşılaştırmalı olarak iki kategoride içerik analizleri yapılmıştır. Her iki dizide yer alan değer ve anti değerlerin oranları nicel olarak ayrı ayrı saptanmıştır. Bu oranlardan yola çıkılarak, her iki dizinin birey ve toplumun dinî ahlakî değerlerine yönelik etkileri tümevarımsal olarak ortaya konmaya çalışılmıştır. Birey ve toplum açısından önem arz ettiğini düşündüğümüz 13 değer ve 12 anti değer olmak üzere 25 farklı değer / antideğer, söz konusu dizilerin 15'er bölümünün her bir bölümünde, ayrı ayrı tespit edilerek kodlanmıştır. Kodlamalar sırasında elde edilen verilere göre, her iki dizide de, aynı dizinin farklı bölümlerinden elde edilen değerlerin frekans sayıları birbirine yakındır. Dolayısıyla bölümler değişse de, verilmek istenilen mesajlar değişmemektedir. Buna binaen, her iki dizide ekrana yansıtılan değerlerin nicel olarak ortalama sıklığına ulaşabilmek için, ilk 15 bölümün analizinin yeterli olacağı kanısına varılmış ve araştırma söz konusu dizilerin ilk 15 bölümünün analizi ile sınırlı tutulmuştur.

Yapılan analizler sonucu elde edilen veriler, ilgili dizinin başlığı altında bölüm sırasına göre sıralanarak, değerler ve anti değerler şeklinde ayrı ayrı tablolar halinde sunulmuştur. Bu tablolarda bölümlere göre frekans değerleri, 15 bölüm sonunda elde edilen toplam frekans değeri ve bu değerlerin yüzdelik olarak oransal karşılığı gibi bilgilere yer verilmiştir. Daha sonra her iki dizinin içerik analizlerinde tespit edilen değerler ve anti değerler birbiriyle karşılaştırılarak, tablolar ve şekilsel grafikler halinde ortaya koyulmuş ve yorumlanmıştır.

Ayrıca, elde edilen sonuçları destekleyerek, geçerlilik ve güvenilirliği artırmak maksadıyla, çalışmamızın örneklemelerini oluşturan dizilerde geçen bazı değer ve anti değer temelli sahnelerden senaryo formatında kesitler sunulmuştur. Diziden alıntılanan sahnenin, bölüm numarası, başlangıç ve bitiş dakika bilgileri paylaşılmıştır.

Tutum ve davranışlar, yansıtılan hisler olabildiğince betimlenerek aktarılmıştır. Böylelikle dizinin atıfta bulunduğu değer veya anti değerler tespit edilerek, değerler psikolojisine yönelik perspektifiyle ilgili fikir verilmesi hedeflenmiştir.

Araştırmanın evrenini prime-time kuşağında yayınlanan yerli televizyon dizileri oluşturmaktadır. Örnekleme ise her hafta ekranlara gelen *Gönül Dağı* (TRT 1) ve *Yasak Elma* (FoxTv) isimli yerli dizilerdir. İzlenme oranlarının oldukça yüksek olması ve seyirci üzerinde önemli etkiler bıraktığı düşüncesi, bu dizilerin çalışmamızın örneklemeleri olarak seçilmesinin ana nedenleridir. Özellikle *Yasak Elma* dizisi, aşk, ihanet, entrika, yasak ilişkiler, şiddet vb. temaların yansıtılmasında benzerleri arasında popüler olması ve benzerlerini temsil niteliği taşıması nedeniyle tercih edilmiştir. *Gönül Dağı* dizisinin ise dinî-ahlakî değerlere daha çok riayet eden bir zeminde konumlandığı görülmektedir. Bu bakımdan her iki dizi karşılaştırmalı olarak çalışabilmeye imkân vermektedir.

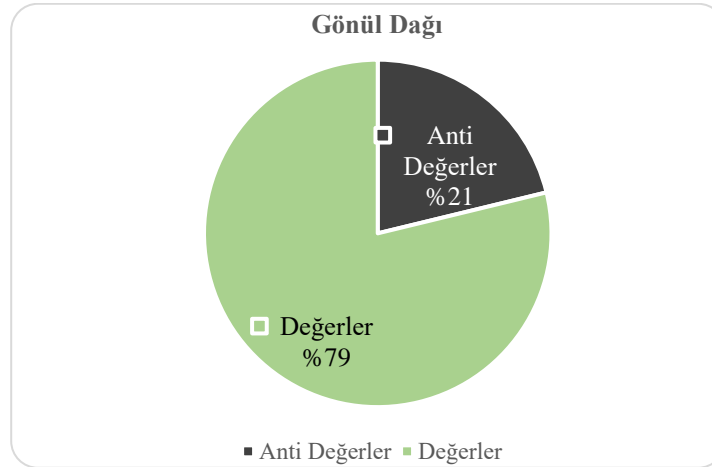
Bu araştırma, TRT 1’de yayınlanan *Gönül Dağı* ve Fox TV’de yayınlanan *Yasak Elma* adlı dizilerin ilk 15 bölümünden elde edilen veriler ve söz konusu dizilerin bazı bölümlerinden alınan kesitlerle sınırlıdır. Dolayısıyla her iki dizinin 15. bölümlerinden sonra yayınlanan bölümler ve diğer yerli televizyon dizileri kapsamımızın dışındadır. Çalışmanın teorik kısmında bahsedilmiş olan din, değerler ve medya sınırları kolayca çizilmesi mümkün olmayan, son derece geniş kapsamlı alanlardır. Bu çalışmada olabildiğince kapsam daraltılarak, belli bir çerçevede verilmeye çalışılmıştır. Doküman analizinin yanlılık, kodlama güçlüğü, seçilmişlik gibi sınırlılıklarına rağmen, izlenme oranları yüksek olan diziler örneklem olarak seçilerek, olabildiğince objektif bir biçimde ele alınmaya ve ilgili değerler bazında incelenmeye çalışılmıştır. Analiz edilen dizilerin 1-15 arası bölümlerine dair sonuçlar, ilgili bölümlerin sahnelerinden kesitler verilerek pekiştirilmiştir. Değer kodlamaları değerlerin geçtiği dakikalar ile birlikte yapılmıştır. Böylece kodlamaların doğruluğunu tekrar tekrar kontrol etmeye imkân tanınmıştır. İçerik analizinde güvenilirlik; kodlama işlemi, kodlayıcı ve kodlanan kategorilerin belirsiz olmaması gibi ölçütlere bağlıdır. Farklı kodlayıcıların aynı metni kodlayarak benzer sonuçlar elde etmeleri veya aynı kodlayıcının aynı metni farklı zamanlarda kodlaması sonucunda benzer sonuçlara varması gerekmektedir (Bilgin, 2000: 13). *Yasak Elma* dizisinin her bir bölüm süresi ortalama 120 dakika, *Gönül Dağı*’nın ise 150 dakikadır. Dolayısıyla söz konusu her iki dizinin ilk 15 bölümünün analiz süresi toplamda 135 saattir. Bu süreye, keşfedilen değerlerin durdur-kodla-kaydet biçiminde kodlanması için harcanan zaman eklendiğinde, çalışmanın süresi neredeyse iki katına çıkmaktadır. Dolayısıyla güvenilirlik testinin farklı bir kodlayıcı tarafından yapılması, çalışmanın oldukça fazla mesai gerektirmesi nedeniyle bir hayli güç olacağı için güvenilirlik testi bizzat araştırmacılar tarafından yapılmıştır. Yaklaşık 3 ay ara ile aynı bölümler tekrar izlenerek aynı değerler tekrar kodlanmıştır. Nihayetinde, ilk yapılan analizlerle, 3 ay sonra yapılan analizler karşılaştırıldığında yaklaşık %80 oranında örtüşükleri görülmüştür. Dolayısıyla farklı zamanlarda yapılan her iki analizden yüksek oranda benzer sonuçlar elde edilmesi, çalışmanın güvenilirliğini ortaya koymaktadır.

4. BULGULAR VE YORUM

Bu araştırmada *Gönül Dağı* (TRT1) ve *Yasak Elma* (Fox) isimli yerli televizyon dizilerinin ilk 15 bölümleri, 13 değer ve 12 anti değer olmak üzere toplam 25 farklı değer üzerinden analiz edilmiştir. Dizilerde incelenen değerler; sevgi, saygı, doğruluk/dürüslük, sadakat, samimiyet, adalet, merhamet, kanaatkârlık, şükür, yardımlaşma/ paylaşma, empati, umut, dindarlık; anti değerler ise; nefret, saygısızlık, yalan/hile, aldatma/ihanet, riyakârlık/gösteriş, şiddet, açgözlülük/hırs, bencillik, haset/kıskançlık, umutsuzluk, müstehcenlik ve nankörlüktür. Her bir bölümde tespit edilen değerler ve anti değerlerin bölümlere göre frekans değerleri ve totalde yüzdelik oranları tablolar halinde gösterilmiştir. Araştırmanın güvenilirliğini artırmak adına ilgili dizilerin bazı sahnelerinden kesit alma yoluna gidilmiştir.

4.1. Gönül Dağı Dizisinin Araştırma Bulguları ve Yorumları

Gönül Dağı dizisinin içerik analizlerinden elde ettiğimiz sonuçlara göre, dizinin ilk 15 bölümünde aradığımız değerlerden 795 değer, 214 anti değer olmak üzere toplam 1009 değere rastlanmıştır. Buna göre, dizide değerlerin oranı %79 iken, anti değerlerin oranı %21 olarak bulgulanmıştır. Dolayısıyla, değerlerin frekans değerinin, anti değerlere oranla oldukça yüksek olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Grafik 1: Gönül Dağı Dizisinde Yer Alan Değerler ve Anti Değerlerin Birbirine Oranı

Dizide 160 kez *sevgi* değerine rastlanmıştır. Dolayısıyla *sevgi* değerini, dizide tespit edilen değerler içinde %20.12 oranla en çok yer alan değerdir. Bu değer 139 (%17,48) ile *samimiyet* ve 107 (%13,45) ile *dindarlık* değerini izlemektedir.

Dizide aile, akrabalık ve dostluk bağlarının kuvvetli olduğu, sevgililer ve eşler arasında sadakat ve samimiyete dayalı bir sevgi bağı bulunduğu görölmektedir. Dizide 22 kez (2.76) *sadakat* değerine rastlanmıştır. Sevgi bağının sadakatle pekiştirilmesi, değer aktarımı bakımından önem taşımaktadır.

Dizide *dindarlık* değerinin yüksek olması, “Selamün Aleyküm”, “hayırdır inşallah”, “Allah rahmet eylesin”, “Allah kavuştursun”, “Allah’a emanet ol”, “Allah razı olsun”, “maşaallah” gibi dinî kavramların sık kullanılması; dua, namaz, hac gibi ibadetlere yer verilmesi dolayısıyladır.

Ayrıca bazı sahnelerde Kur'an-ı Kerim'den ayetler dile getirilmiştir. Örneğin bir bölümde, Ramazan karakteri mahallede birinin vefat ettiğini öğrenince “İnna Lillahi ve İnna İleyhi Raciun (Doğrusu biz Allah'a aidiz ve kuşkusuz O'na döneceğiz) (Bkz. Bakara, 2:156)” demektedir (5. Bölüm, 11.dk.).

Tablo 1. Gönül Dağı Dizisinde Yer Alan Değerlerin Bölümlere Göre Frekans Dağılımları

Değerler	Sevgi	Saygı	Doğruluk/ Dürüstlük	Sadakat	Samimiyet	Adalet	Merhamet	Kanaatkârlık	Şükür	Yardımlaşma/ Paylaşma	Empati	Umut	Dindarlık
Dizinin Bölümleri	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f
1.Bölüm	8	4	1	-	6	-	1	-	2	2	1	7	5
2.Bölüm	12	8	2	2	13	-	2	-	3	7	2	9	11
3.Bölüm	7	4	3	-	8	-	2	-	-	2	2	6	7
4.Bölüm	6	4	5	1	11	1	1	1	1	1	2	4	9
5.Bölüm	2	3	1	1	11	-	-	-	-	5	1	1	11
6.Bölüm	11	4	1	1	5	-	2	4	1	8	5	6	4
7.Bölüm	12	1	3	-	5	-	1	-	2	5	2	5	11
8.Bölüm	17	5	1	2	13	1	1	-	4	9	2	7	6
9.Bölüm	10	3	1	2	15	1	3	1	2	7	4	3	5
10.Bölüm	12	7	1	1	5	-	4	2	2	4	3	4	7
11.Bölüm	14	1	1	-	9	-	1	-	2	5	1	2	4
12.Bölüm	11	8	4	1	6	-	6	3	1	6	6	4	6
13.Bölüm	14	2	3	4	7	-	1	1	2	3	2	6	9
14.Bölüm	12	5	3	3	11	-	2	-	2	3	1	4	5
15.Bölüm	12	7	5	4	14	1	6	4	1	9	7	3	7
Toplam:795	160	66	35	22	139	4	33	16	25	76	41	71	107
% 100	20.12	8.30	4.40	2.76	17.48	0.50	4.15	2.01	3.14	9.55	5.15	8.93	13.45

Dindarlığın ibadet boyutuna işaret eden bir sahnede ise Ciritci Abdullah ve Serdar çıktıkları yolculukta ufak bir kulübeye varırlar. Serdar şaşkın bir biçimde, kalacakları yerin soğuk ve yalnızca tek yataklı olduğundan yakınmaktadır. Sahne tasavvufî bir bakış açısını yansıtmaktadır.

10.Bölüm: [Başlangıç: 1.30.11- Bitiş: 1.31.00]

-Ciritci Abdullah: “*O yatak senin deliganlı. Benim seccadem var*”. (Seccadesini kibleye doğru açar. Ciritci’nin uyumayacağını ve geceyi ibadetle geçireceğini anlarız)

-Serdar: “*Bu yolun sonu nereye varacak? Öğrenmem gereken ders ne?*”

-Ciritci Abdullah: “*Bütün gadim hikâyeler bir yolculukla başar deliganlı. Sıfırdan bire ulaşmanın yolculuğudur bu. Sıfır yokluktur, bir varlıktır. Yokluktan varlığa ulaşmak mı, nasip... Her yolculuğumda biraz daha yaklaşıyorum bire*”. (der ve namaza durur)

Diyalog içinde geçen “*yokluktan varlığa ulaşarak bir olmak*” deyimini, tasavvuftaki Vahdet-i Vücûd kavramına işaret etmektedir. İslam’da Vahdet ve tevhit inancı Allah’ın birliğini ifade eden temel değerlerdir. Buradan hareketle tevhîdin tasavvuftaki son noktası olan Vahdet-i Vücûd’u, yani hakikî vücud sahibinin yalnız Allah (c.c.) olduğunu, varlığı O’nun varlığına bağlı olduğu için O’ndan gayrisinin yok hükmünde olduğunu ifade etmektedir. Bu durum, tıpkı bir eşyanın varlığı yanında gölgesinin yok hükmünde olması gibidir (Yılmaz H. K., 2017: 261-262). Dizide Ciritci Abdullah’ın Bir’e olan yolculuğunun nihai noktası Allah’a (c.c) varmaktır.

Öte yandan dizideki kanaatkârlık değeri % 2.01 gibi düşük bir orandır. Dizide bu değer söz ve davranışlarla değil, görsel öğeler ve mekânlarla yansıtılmaktadır. Zira sahneler az eşyalı, eski evlerde ve mütevazı sofralarda geçmektedir. Kanaatkârlıkla ilgili sahnelerden birinde Serdar ve Ciritci Abdullah Gönül Dağı’na doğru birlikte bir yolculuğa çıkmaktadırlar. “*Acziyet Yolculuğu*” olarak tanımladıkları bu yolculuk aslında insanın doğumundan ölümüne, dolayısıyla ahirete intikaline kadar süren dünya hayatının bir simgesidir. Yolculuk esnasında bozkırda bir çobana rastlarlar, çoban onları sofrasına davet etmiştir.

(Bozkırın ortasında bir ağacın altında ufak bir çilingir sofrasındadırlar, etrafta koyunlar meleşmektedir. Serdar önüne konulanları iştahla yemektedir.)

10. Bölüm: [Başlangıç: 59.15- Bitiş: 1.00.03]

-Serdar: “*Ben hayatımda bu kadar lezzetli kahvaltı etmedim ya. Hepsi birbirinden lezzetli, hepsi birbirinden güzel. Yedikçe yiyesi geliyor insanın.*”

-Çoban: “*Afiyet olsun.*”

-Ciritci Abdullah: “*Bu yediğin peynir değil deliganlı, peynirin özü. Bu sofrada tattığın her şey hakikatin, alın terinin, emeğin ve dahi muhabbetin özünden gelir.*”

-Serdar: “*Nerdeyse hepsini bitirdim, size de pek bişey kalmadı.*”

-Ciritci Abdullah: *“Sana az gibi görünen her şeyin içinde mutlaka bi çokluk vardır. Marifet çokluğun içindeki azlığı görebilmekte. Yemene bak deliganlı.”*

Serdar’ın çok beğendiği peynir, ekmek ve çaydan oluşan mütevazi kahvaltının lezzetinin ardındaki sır, alın teriyle kazanılmış helal lokma, gerçek samimiyet ve muhabbetir. Sofranın lezzetinin, bereketinin bu helallikten ve gerçek muhabbetten geldiği vurgulanmaktadır. Çokluğun içindeki azlığı görmekten maksat, Allah’ın verdiği az ya da çok demeden rıza göstermek, kanaat etmektir. Zira kanaat, bakış açısına göre, az olanı çok yapmaktadır.

Sahnenin devamında, Serdar ve Ciritci Abdullah’ın bozkırdaki aciziyet yolculuğu devam ederken, karşılıklarına *“güneş toplayan adam”* çıkar. Adam elindeki delikli kalbur ile devamlı güneş toplamaktadır.

10.Bölüm: [Başlangıç: 1.53.35- Bitiş: 1.55.11]

-Ciritci Abdullah: (gülümseyerek) *“Selamün Aleyküm. Nasıl gidiyo? Yeteri kadar güneş toplayabildin mi?”*

-Güneş Toplayan Adam: *“Acık taşıyabildim. Yormayın beni, çok işim vaa benim. Güneş boşa gitmesin.”* (Kamera açısı delikli kalburdan parlak güneşi gösterir. Adam kalburu ile güneşi toplayıp telaşlıca birkaç adım ilerleyip kulübesinin içine atmakta ve tekrar geri dönmektedir) *“Tuttum seni attım içine.”*

-Serdar: *“O elindekiyle mi topluyormuş güneşi? Deli mi bu adam.”*

-Güneş Toplayan Adam: *“Akıllan taşınıyo ya, sırlan taşınıyo. Bunca sıcaklık nereye gidecek yoksa. Bunca ışık nereye gitcek he. Yormayın beni çok işim var. Güneş boşa gidecek. Tuttum seni attım içine...”*

-Serdar: *“Burda mı yaşıyo bu adam?”*

-Ciritci Abdullah: *“Bura onun evi. Her gün yorulmadan yılmadan güneş topluyo evine divane.”*

-Serdar: *“İyi de söylemiyorlar mı ona. Kalburla güneşin toplanamayacağını kimse anlatmıyor mu?”*

-Ciritci Abdullah: *“Sence, söylememişler midir? Peki, sana bana söylediler de ne oldu? Biz de her gün evimize dünyayı sokmaya çalışmıyor muyuz? Sor gündine deliganlı, olmayacağını bile bile, her gün her saat, doymak bilmeden, yorulmadan, pes etmeden, evine dünyayı toplamiyon mu? Evini sana bile kalmayacak şekilde tüm isteklerinle doldur muyon mu? Sor gündine deliganlı. Sor!”*

Sırtındaki torbadan biraz su ve yiyecek çıkaran Ciritci Abdullah, güneş toplayan adamın kulübesine rızkını bırakmaktadır. Kalbur metaforu, insanların açgözlülüğünü, doymak bilmeyen hırslarıyla durmaksızın dünya malını evlerine taşıma çabasının beyhudeliğini simgelemektedir. Sahne, insanın iç dünyasına dönerek salt dünya için verdiği mücadeleyi sorgulamasını sağlamaktadır.

Zira yolculuğun başında çoban nereye gittiklerini sorduğunda Ciritci'nin cevabı “*Ervah-ı ezelden gelir, dar'ül bekaya gideriz*” olmuştur. Dolayısıyla insanın, ruhların yaratıldığı zamandan sonsuz ahiret âlemine yolculuk eden bir yolcu olması vurgulanmaktadır. Ciritci Abdullah Serdar'ı yolculuğun sonunda kendi mezarına götürerek, ona ölümü hatırlatmaktadır. Dünyayı gemi metaforu ile anlatmakta ve yüklerini gemiye bırakarak özgürleşmenin yolunun geminin sahibini, yani Allah'ı tanımaktan geçtiğini ifade etmektedir. İnsanın tüm çırpınılarının sonunda ölüm olduğunu ve bir gün sonsuzluk yurduna gideceğini bildiği halde, ahiret hazırlığından ziyade dünya için harcadığı çaba vurgulanmaktadır. Dolayısıyla sekülerleşerek vuslatını unutan ve hiç ölmeyecekmiş gibi dünyaya bağlananların durumuna dikkat çekildiği anlaşılmaktadır. Sahne, içerdiği alt okumalar ve kısa cümlelerle manevî anlamda dinî ve ahlakî değerler doğrultusunda yaşamının önemine atıfta bulunmaktadır. Dizide en çok yer verilen değerlerden biri de umuttur. Frekans değeri 71 olan umut, diğer değerlere oranla toplam değerlerin % 8.93'ünü oluşturmaktadır.

Tablo 2. Gönül Dağı Dizisinde Yer Alan Anti Değerlerin Bölümlere Göre Frekans Dağılımları

Anti Değerler	Nezet	Saygısızlık	Yalan/Hile	Aldatma/İhanet	Riyakârlık/Gösteriş	Şiddet	Ağgözlülük/hırs	Bencilik	Haset/Kıskançlık	Umutsuzluk	Cinsellik	Nankörlük
Dizinin Bölümleri	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f
1.Bölüm	1	-	1	-	-	3	-	-	-	3	-	-
2.Bölüm	4	1	7	-	-	1	-	-	-	7	-	-
3.Bölüm	1	2	-	1	1	2	1	2	2	7	-	-
4.Bölüm	-	2	5	-	-	4	-	3	1	2	-	-
5.Bölüm	-	-	3	-	-	1	1	-	-	2	-	-
6.Bölüm	3	5	3	-	1	3	-	-	3	4	-	-
7.Bölüm	3	-	2	-	-	2	-	-	-	1	-	-
8.Bölüm	1	-	1	-	-	-	-	-	-	5	-	-
9.Bölüm	2	3	1	-	1	2	-	2	3	4	-	-
10.Bölüm	-	1	2	-	-	2	1	1	3	3	-	-
11.Bölüm	2	-	1	-	-	-	2	-	-	6	-	-

12.Bölüm	1	2	2	-	1	2	-	2	-	2	-	2
13.Bölüm	3	1	1	-	-	1	-	-	-	5	-	-
14.Bölüm	3	2	3	1	-	3	1	-	-	8	-	-
15.Bölüm	-	2	5	-	1	3	2	-	1	3	-	1
Toplam:214	24	21	37	2	5	29	8	10	13	62	0	3
% 100	11.21	9.81	17.28	0.93	2.33	13.55	3.73	4.67	6.07	28.97	0	1.40

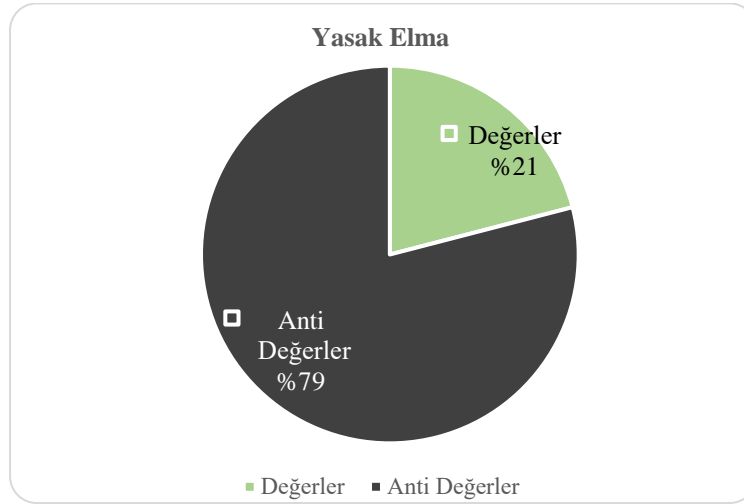
Gönül Dağı dizisinin içerik analizlerinden elde edilen toplam 214 (%21) anti değerden 62'si (%28,97) *umutsuzluk*, 37'si (%17,28) *yalan/hile* ve 29'u (%13,55) *şiddet* olarak bulgulanmıştır. Umutsuzluğun dizideki en yüksek anti değer olarak bulgulanma sebebi, dizide karakterlerin istedikleri şeye kavuşmaları adına umutsuzluğun bir araç olarak kullanılmasıdır. Zira dizide umutsuzluğa düşülen her durum, sabır ve çaba ile aşılmaktadır. Böylece karşılaşılan problemlere isyan etmek yerine, psikolojik olarak dinî başa çıkma öğütlenmektedir.

Diğer yandan dizide 29 kez (%13,55) *şiddete*, 37 kez (%17,28) *yalan/hileye*, 24 kez (%11,21) nefret anti değerine rastlanmıştır. Diziden elde edilen anti değerlerin oranları şaşırtıcıdır. Zira dizi birçok bakımdan insanî ve ahlakî değerleri teşvik eden bir zeminde ilerlemektedir. Anti değerler yaşamın bir parçası olması nedeniyle tamamen hayattan sökülüp atılması mümkün olmayan olgulardır. Ancak diziyi izleyen milyonlarca izleyiciye örnek olmaktadır. Bu nedenle dozajlarının ayarlanması mümkündür. Eğlence ve mizah adı altında topluma aktarılan anti değerlerin olumsuz etkiler yaratacağı bir gerçektir. Öte yandan dizide her hangi bir cinsel içerikli görüntü veya sahneye rastlanmaması, mahremiyet değerine oldukça önem verildiğini göstermektedir.

4.2. Yasak Elma Dizisinin Araştırma Bulguları ve Yorum

Yasak Elma dizisinin ilk 15 bölümünde yer alan içerikler, değerler ve anti değerler olmak üzere iki bakımdan içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Dizide aradığımız değerlerden 156 değer (%21), 588 anti değer (%79) olmak üzere toplam 744 değere rastlanmıştır. Değerlere oranla anti değerlerin oldukça fazla olduğu görülmektedir. Bu durumda dizinin izleyici üzerinde olumsuz etkilere yol açma potansiyelinin yüksek olduğunu söylemek mümkündür.

Dizide en fazla yer alan değer % 28,84 ile *sevgi* değeri iken, en az yer alan değer % 0,64 ile *kanaatkârlık* olarak bulgulanmıştır. Dizide en fazla yer alan anti değer %19,55 ile *yalan/hile*, en az yer alan anti değer % 1,53 ile *nankörlük* olduğu görülmüştür.

Grafik 2: Yasak Elma Dizisinde Yer Alan Değerler ve Anti Değerlerin Birbirine Oranı

Elde ettiğimiz verilere göre, dizide en çok yer verilen değer % 28.84 oranıyla *sevgi* olmuştur. Dizideki sevgi anlayışı daha çok seküler olup, aşk, para, kardeş ve hayvan sevgisi türlerindedir. Dizide en fazla karşılaşılan ikinci değer ise %18.58 ile *samimiyet* olmuştur. En az yer verilen değer ise, % 0.64 ile yalnızca bir kez karşılaşılan *kanaatkârlık* değeridir. Zira tüketim, lüks ve israf dizinin dikkat çeken ana öğeleridir. Büyük bölümü havuzlu villalarda ve büyük şirketlerde geçen dizide, değerli eşyalar, pahalı mücevherler ve marka kıyafetler öne çıkan unsurlardır.

Tablo 3. Yasak Elma Dizisinde Yer Alan Değerlerin Bölümlere Göre Frekans Dağılımları

Değerler	Sevgi	Saygı	Doğruluk/ Dürüstlük	Sadakat	Samimiyet	Adalet	Merhamet	Kanaatkârlık	Şükür	Yardımlaşma/ Paylaşma	Empati	Umut	Dindarlık
Dizinin Bölümleri	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f
1.Bölüm	1	2	1	-	2	-	1	-	-	-	-	2	1
2.Bölüm	-	-	1	-	4	-	3	-	-	2	2	-	-
3.Bölüm	4	-	1	-	2	-	2	-	-	1	-	-	1
4.Bölüm	2	-	2	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-
5.Bölüm	2	1	2	1	2	-	-	-	-	2	-	1	-
6.Bölüm	5	-	1	1	3	-	-	-	-	-	-	-	1

7.Bölüm	2	-	-	-	2	-	-	-	-	1	-	2	-
8.Bölüm	4	1	-	-	1	-	1	-	1	1	1	1	1
9.Bölüm	3	1	1	-	3	-	-	-	-	-	1	1	2
10.Bölüm	5	2	-	1	1	-	1	1	-	-	1	1	-
11.Bölüm	6	-	1	-	4	-	1	-	-	-	-	-	-
12.Bölüm	4	1	-	-	1	-	2	-	-	-	2	-	-
13.Bölüm	3	1	1	-	1	-	-	-	2	1	1	-	1
14.Bölüm	2	-	1	2	1	-	-	-	-	1	-	-	-
15.Bölüm	2	1	3	-	1	1	1	-	-	-	2	1	-
Toplam:156	45	11	14	5	29	2	12	1	3	9	9	9	7
% :100	28,84	7,05	8,97	3,20	18,58	1,28	7,69	0,64	1,92	5,76	5,76	5,76	4,48

Eskiden dizilerde zenginlerin mal varlıklarından ziyade hayat hikâyeleri işlenirken, günümüzde baş rol oyuncularının adeta defileye çıkarılmasına giydikleri kıyafetler, oturdukları yalılar, kurulan çilingir sofraları ön plandadır (Karabıyık, 2014a: 40). 1990'lı yıllarda ekrana gelen dizilere bakıldığında bugüne nazaran daha çok mahalle ortamında ve mütevazî evlerde geçtiği görülmektedir. Önceden senaryo daha ziyade iyi karakterler ve iyilik üzerine kurulu iken, bugün dizilerde kötülük, intikam, aldatma, şiddet ve lüks tüketim ön plandadır (Karabıyık, 2014b: 12). Böylece diziler vasıtasıyla ahlaki değerler hiçe sayılarak, sınır tanımaksızın daha çok sahip olma yönelimi zihinlere kodlanmaktadır.

Lüks tüketim odağında dizide geçen bir sahnede; Ender karakteri çeşit çeşit ayakkabı, çanta ve kıyafetin bulunduğu, adeta bir mağazayı andıran giyinme odasında kendisine bir kıyafet seçmeye çalışmakta ancak hiçbirini beğenmemektedir.

2.Bölüm [Başlangıç: 1.25.50- Bitiş: 1.25.58]

-Ender: (Öfkeli bir biçimde) “*Giyecek hiçbir şeyim yok, Allah kahretsin, çıldırıcım ya!*” diye kendi kendine başını ellerinin arasına alarak söylenmektedir.

Farklı bir sahnede Halit’in büyük kızı Zehra, Ender’in giyinme odasındaki kıyafetlere bakarak öfke ve kıskançlıkla şöyle demektedir.

4. Bölüm [Başlangıç: 16.30- Bitiş: 16.58]

-Zehra: “*Çula çaputa dünyaları yatırmış, aptal!*” (Çantalardan birini koluna takıp, aynanın karşısında gülümseyerek) *Fena da yapmamış aslında ya..*

Bu ve benzeri sahnelerle tüketim özendirilmekte, sosyal statünün olmazsa olmaz unsuru olarak lanse edilmektedir. Birçok sahnede gösterişli sofralar kurularak çeşit çeşit yiyeceklerle donatılmaktadır. Her bölümde farklı ve özel tasarım kıyafetlerle ekrana gelen oyuncular, bir giydikleri kıyafeti bir daha giymemektedir. Dizide genellikle zengin yaşam tarzları yansıtılmakta ve herkes böyle yaşıyor muşçasına bir algı oluşturulmaktadır. Böylece israf boyutuna varan tüketim normalleştirilerek teşvik edilmekte ve izleyiciye insanın tükettiği kadar mutlu olabileceği mesajı verilmektedir. Lüks tüketimin, bireyleri özel hale getirerek, sosyal statülerini yükselttiği mesajı verilmektedir. Mutlu olmanın yolunun zengin koca bulmaktan geçtiğine dair mesajlar içeren sahnelerden birinde, şöyle bir diyalog dikkati çekmektedir:

8. Bölüm: [Başlangıç:1.55.24 -Bitiş: 1.56.42]

-Asuman: *“Demek böyle milyoner bir para babasıyla evleniyorsun ha? Maşşallah güzel kızıma benim. Rabbime şükürler olsun. Ama ben dedim. Bildim ben. Ben senin turnayı gözünden vuracağını bildim de adını Yıldız koydum. Tabi senin doğumundan belliydi yazgın. Hey yavrum hey. Eee bizde boş değiliz he.”*

(Diğer kızına döner ve aşağılayan bir yüz ifadesi ile baştan aşağıya süzerek)

-Asuman: *“Mesela bu. Babası koydu adını. Zeynep. Babasından süs! Hayırlı bir kısmet bulamayıp evde kalacak diye korkuyorum da, ona üzülüyorum en çok.”*

-Zeynep: *“Annecim bana niye üzülüyorsun ki sen? Bende iyi bir şirkette yönetici asistanlığı yapıyorum. İlerde yükselme..”*

-Asuman (Zeynep’in sözünü keserek): *“Tam da işte bundan bahsediyorum. İşte yükseleceğine, şöyle hayırlı bi kısmet bulup ona bakaydın daha iyi değil miydi be kızım?”*

(Diğer kızına dönüp gülümseyerek): *“Amaan neyse, hiç bozamiycam keyfimi. Benim kızım milyoner oldu milyoner..”*

Bu ve benzeri sahnelerde, alın teriyle para kazanarak kanaatkâr olmak yerine kısa yoldan zengin olmak yüceltilmektedir. Diğer yandan, dizide dinî öğeler dolayısıyla % 4.48 oranında dindarlık değeri tespit edilmiştir. Dizide nadir olarak *hayırlı olsun, inşaallah, âmin* gibi sözcüklerin kullanımına rastlanmıştır. Dizinin bir sahnesinde Yıldız karakteri, karar vermekte zorlandığı bir anda bir caminin önünde durup, minareye doğru bakarak dua etmektedir.

1.Bölüm: [Başlangıç: 01.07.07- Bitiş: 01.07.20]

-Yıldız: *“Allah’ım, ne olur bana yardım et. En doğru kararı vermeme sağla. Benim için hayırlısı neyse o olsun. Bana bir işaret yolla.”*

Dizide genellikle birbirlerinden nefret eden ve yalnızca çıkarları için birliktelik kuran insanların yaşamı aktarılmaktadır. Dolayısıyla % 9.52 (56 defa) oranda nefret ve % 5.95 (35 defa) oranda şiddet anti değerleri tespit edilmiştir. Dolayısıyla dizide şiddet ve nefretin merhametten ağır bastığı sonucuna varılmaktadır.

Tablo 4. Yasak Elma Dizisinde Yer Alan Anti Değerlerin Bölümlere Göre Frekans Dağılımları

Anti Değerler	Nefret	Saygısızlık	Yalan/Hile	Aldatma/ İhanet	Riyakârlık/ Gösteriş	Şiddet	Ağzölüklük/ hurs	Bencilik	Haset/ Kıskançlık	Umutсузлук	Cinselіk	Nankörіlіk
Dizinin Bölümleri	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f
1.Bölüm	3	1	6	2	4	3	2	1	3	2	2	1
2.Bölüm	2	5	14	5	5	5	5	6	4	-	3	1
3.Bölüm	5	2	13	3	4	5	9	1	3	8	-	2
4.Bölüm	7	5	7	-	7	3	5	2	7	2	1	2
5.Bölüm	3	3	6	2	4	-	1	-	1	1	2	-
6.Bölüm	6	3	13	2	5	4	5	2	6	-	2	2
7.Bölüm		5	-	2	2	2	4	3	5	3	1	-
8.Bölüm	2	2	6	-	5	3	5	3	4	1	-	-
9.Bölüm	2	4	5	1	6	1	4	3	4	2	3	-
10. Bölüm	4	3	5	-	3	1	5	2	4	2	-	-
11.Bölüm	8	12	7	4	4	4	-	1	10	3	1	-
12.Bölüm	2	1	11	3	11	-	5	3	9	-	1	-
13.Bölüm	4	1	7	3	1	2	2	2	1	2	-	1
14.Bölüm	1	5	7	7	2	2	-	2	2	-	3	-
15.Bölüm	5	8	8	4	6	-	3	3	6	2	1	-
Toplam: 588	56	60	115	38	69	35	55	34	69	28	20	9
% : 100	9,52	10,2	19,6	6,46	11,7	5,95	9,35	5,78	11,7	4,76	3,40	1,53

İçerik analizi sonuçlarına göre dizide tespit edilen 588 anti değerden 115'i %19.55 oranla yalan/hiledir. Bu değeri %11.73 ile riyakârlık/gösteriş ve aynı oranla haset/kıskançlık takip etmektedir.

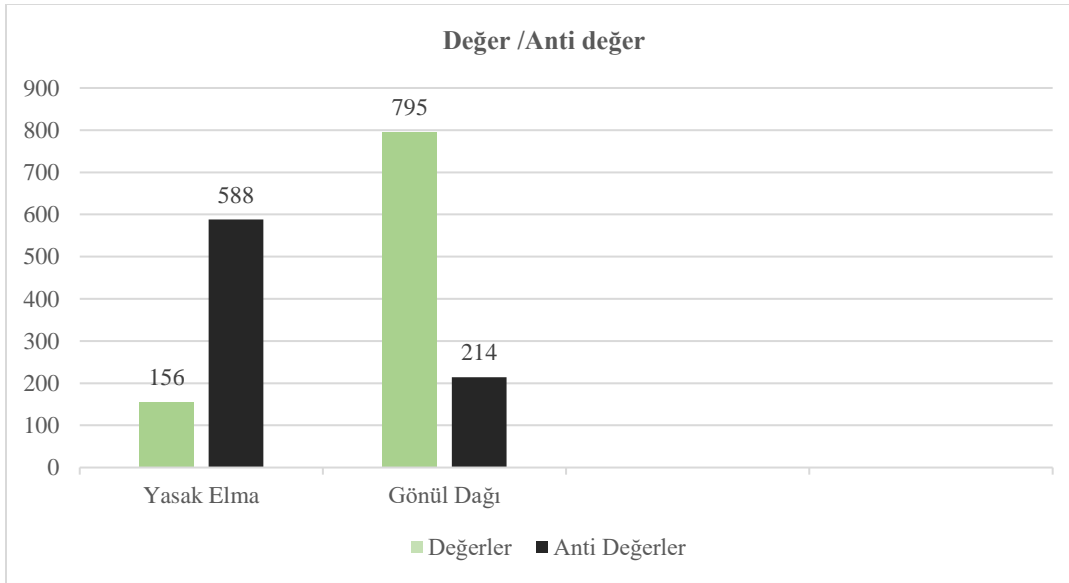
Dizinin oldukça seküler olduğunu söylemek mümkündür. Dizide neredeyse her bölümünde alkol tüketimi, çarpık ilişkiler ve lüks tüketim göze çarpmaktadır. Aynı zamanda samimiyetsizlik ve riyakârlığın ön plana çıktığı sohbetler edilerek, birbirlerine adeta savaşırcasına laf sokma yarışına girildiği gözlenmiştir. Kadın oyuncuların büyük bölümünde cüretkâr kıyafetler göze çarpmaktadır.

Ayrıca dizinin ilk 15 bölümünde 20 kez cinsel içerikli sahneye rastlanmıştır. Hemen hemen her bölümde bulunan bu sahneler yoluyla mahremiyet değeri yıpratılmakta, evlilik dışı birliktelikler normalleştirilmektedir. Oysaki İslam dininde evlilik dışı cinsel ilişki haram olduğu gibi toplumumuzun ahlak kurallarına da uygun değildir.

Televizyondaki şiddet ve cinsel içerikler, çocukların televizyon ile ilişkisi bağlamında ebeveynleri en çok endişelendiren konuların başında gelmektedir. Ancak bu durum, mensup olunan alt kültüre ve topluma göre değişkenlik göstermektedir. Zira muhafazakâr bir kesim açısından buram buram müstehcenlik kokan bir sahne, modernist görüşlü bir kesim tarafından son derece doğal karşılanabilmektedir (Mutlu, 2005: 175).

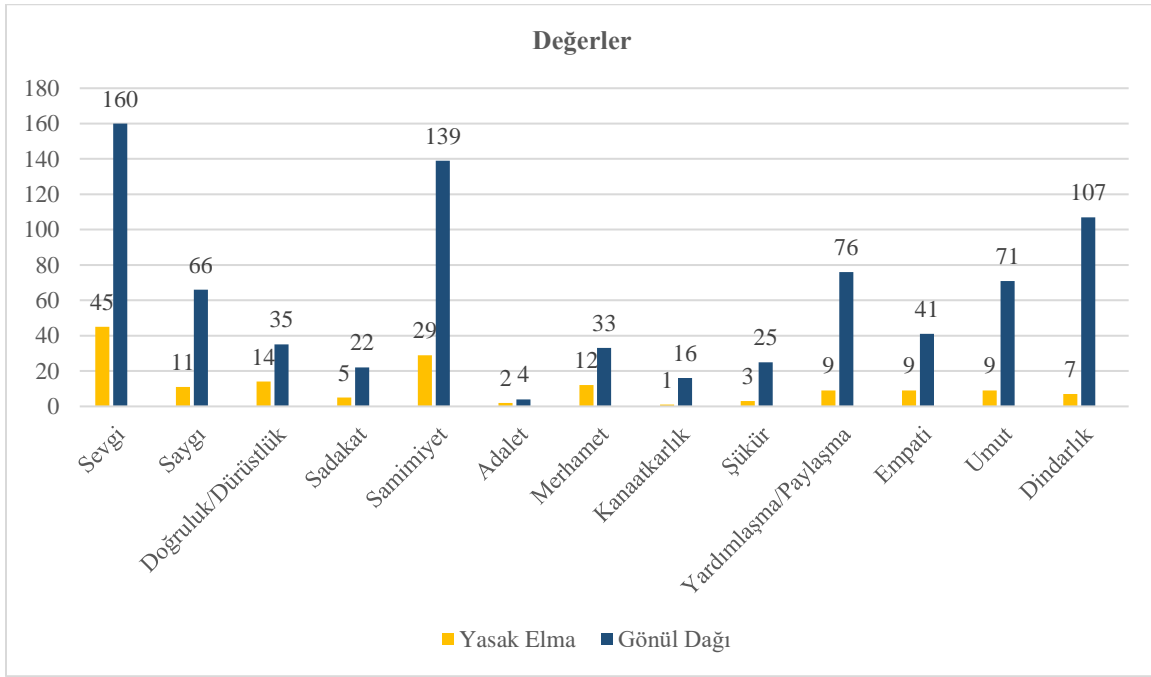
4.3. Gönül Dağı ve Yasak Elma Dizilerinin İçerik Analizlerinin Karşılaştırılması

Her iki dizinin ilk 15 bölümünden elde ettiğimiz verilere göre, iki dizide aranan değerlerde tam bir ters orantı bulunmaktadır. *Yasak Elma* dizisinde yer alan değerlerin oranı % 21 iken, anti değerlerin oranı %79'dur. *Gönül Dağı* dizisinde ise değerlerin oranı %79 iken anti değerlerin oranı %21 olarak bulgulanmıştır. Dolayısıyla *Yasak Elma*'nın içerdiği anti değerlerin izleyici üzerinde oluşturabileceği olumsuz etkiler *Gönül Dağı* dizisine göre oldukça fazladır. *Yasak Elma* adlı dizide aradığımız değerlerden toplamda 744 değer /anti değere rastlanmış olup, bunların 156'sı değer, 588'i anti değerdir. *Gönül Dağı* dizisinde ise toplamda 1009 değer /antideğere rastlanmış olup bu değerlerin 795'i değer, 214'ü ise anti değerdir. Elde edilen veriler, aşağıdaki grafikte karşılaştırılmıştır (Bkz. Grafik 3)

Grafik 3: Yasak Elma ve Gönül Dağı Dizilerinde Yer Alan Değerler ve Anti Değerlerin Frekans Değerlerinin Birbirine Oranı

Görüldüğü gibi *Gönül Dağı*'nda bulgularanan değerler (795), *Yasak Elma*'da bulgularanan anti değerlerden bile fazladır. Dolayısıyla *Gönül Dağı*'nın dinî-ahlakî değerleri oldukça önemseyen ve aktaran bir düzlemde konumlandığını söylemek mümkündür. Diğer yandan her iki dizide de en fazla yer alan değer % 28.84 (*Yasak Elma*) ve % 20.12 (*Gönül Dağı*) oranla *sevgi* değeri olmuştur. Ancak frekans sayıları karşılaştırıldığında *Yasak Elma*'da 45, *Gönül Dağı*'nda ise 160 kez *sevgi* değeri olduğu görülmektedir. Dolayısıyla *Gönül Dağı*'nda bulunan *sevgi* değerinin *Yasak Elma*'dan 3.5 kat daha fazla olduğu görülmektedir. Her iki dizide bulunan değerler aşağıdaki grafikte karşılaştırılmıştır. (Bkz. Grafik 4).

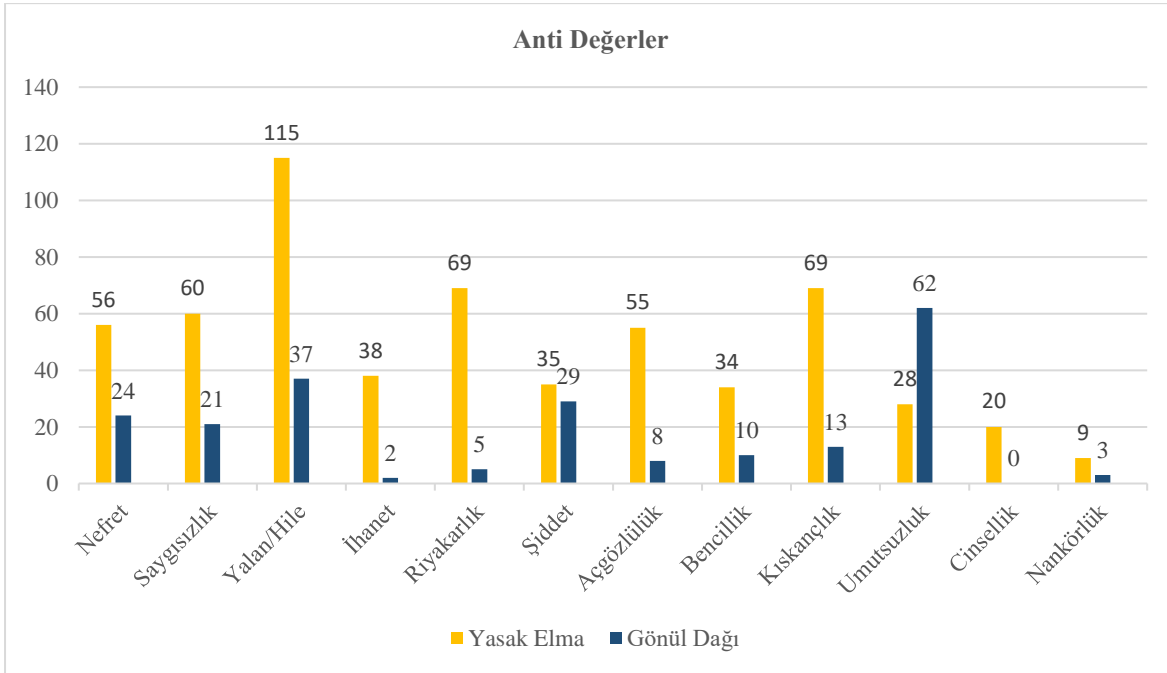
Grafik 4: Yasak Elma ve Gönül Dağı Dizilerinde Bulunan Değerlerin Birbirine Karşılaştırılması

Köklü dinî-ahlakî değerlerden biri olan *adalet* değerinin her iki dizide de oldukça düşük olduğu fark edilmiştir. *Gönül Dağı*'nda 4 kez (%0.50), *Yasak Elma*'da ise 2 kez (%1.28) *adalet* değerine yer verildiği görülmektedir. Öte yandan her iki dizide de *samimiyet* değeri ikincil en çok yer verilen değerdir. *Gönül Dağı*'nda 139 kez (%17,48) *samimiyet* değerine rastlanırken, *Yasak Elma*'da 29 kez (18,58) rastlanmıştır. İki dizinin frekans sayıları karşılaştırıldığında, *Gönül Dağı*'nda neredeyse 5 kat daha fazla *samimiyet* değeri bulunduğu görülmektedir.

Ayrıca *Gönül Dağı* dizisinde *dindarlık* değeri 107, *Yasak Elma*'da ise 7 olarak bulgulanmıştır. Dolayısıyla *Gönül Dağı* dizisinde 15 kat daha fazla *dindarlık* değerine rastlanmıştır. İki dizi arasında *dindarlık* değeri bakımından oldukça fark bulunduğu görülmüştür. *Gönül Dağı* dizinde selam verme, dualar, ibadetler, dinsel terimler, günlük konuşmalarda geçen dinî ifadeler, *dindarlık* değerini artıran öğelerdendir

Dizilerde dikkati çeken unsurlardan biri de kılık kıyafetlerdir. *Gönül Dağı* dizisinde dinî-ahlakî sınırlara riayet edildiği görülmektedir. *Gönül Dağı*'nda Anadolu insanını yansıtan, sade, sıradan, gerçek yaşama uygun, mütevazı kostümler göze çarpmaktadır. *Yasak Elma*'da kullanılan kıyafetler ise defile havasında, dekolteli, markalı ve toplumun genelinden uzak biçimde abartılıdır. Çekicilik, güzellik, özgürlük, moda gibi kavramların arkasına sığınarak cinsel cazibesi yüksek olan kostümlerin tercih edildiği gözlenmiştir.

Yasak Elma'da sekülerlik net bir biçimde kendisini göstermekte ve tüketim odaklı bir yaşam dikkati çekmektedir. Ayrıca, villa tipi evler, lüks yalılar, büyük şirketlerde geçen sahneler, kişi sayısının az olmasına rağmen ziyafete dönüştürülen sofralar, mücevherler gibi detaylar nedeniyle zihinlerde, herkesin bu şekilde yaşadığına dair bir algı uyandırılmaktadır. Nitekim Büyükyonca (2019: 147) araştırmasında, *Yasak Elma* dizisinin hemen hemen tüm sahnelerinde izleyicinin tüketime özendirilerek, para ve değerli eşyalar üzerinden kimlik ve statü kazanıldığına dair algılar yarattığı, evliliğin maddî çıkarlara indirildiği sonucuna ulaşmıştır. Oysaki kanaatkârlık değerini törpüleyen bu tarz içerikler insanların zenginlik arzusunu artırarak, toplumda hırs, açgözlülük, kıskançlık gibi anti değerlerin çoğalmasında etken olmaktadır.

Grafik 5: Yasak Elma ve Gönül Dağı Dizilerinde Bulunan Anti Değerlerin Birbirine Karşılaştırılması

Öte yandan, her iki dizide de birbirine yakın düzeyde şiddet bulunmaktadır. *Yasak Elma* dizisinde 29, *Gönül Dağı*'nda ise 35 kez şiddet içerikli görüntüye rastlanmıştır. Şiddetin sonuçlarının ekranda görülmesi, şiddete karşı caydırıcı bir etkiye sebep olabileceği gibi bireye örnek olarak harekete de geçirebilmektedir. Şiddetten tümüyle arınmış bir toplumda ütöpik bir düşünce olması nedeniyle mümkün görünmemektedir.

Sosyal yaşamda şiddetin psikolojik veya fiziksel tüm boyutları ile karşılaşmak mümkündür. Dolayısıyla dizilerde insan ve toplum psikolojisini olumsuz etkileyen şiddetin dozajını belirleyerek kontrollü kullanmak, yaş, yayın saati gibi etkenleri göz önünde bulundurmak önem arz etmektedir.

Açar'ın (2016: 108) araştırmasına göre cinsiyet fark etmeksizin, gençlerin kanal seçimini etkileyen faktörlerin başında %35.3 oranla eğlendirici olması ilk sırada gelirken, %27.9 oranla ahlakî değerlere uygun olması ikinci sırada gelmektedir. H. Yılmaz'ın (2020: 127) ortaokul öğrencileri ile yapmış olduğu araştırmadan elde ettiği veriler, çocukların % 20.2'sinin dizilerde geçen müstehcen sahnelerden, % 35'inin hırsızlık, dolandırıcılık gibi gayri ahlakî davranış içeren sahnelerden rahatsızlık duymadıkları görülmüştür. Dolayısıyla araştırma, bu yaş grubunda genel ahlaka aykırı davranışların giderek kanıksandığını göstermesi yönüyle ilgi çekicidir. Nitekim Cebeci ve Demir (2018: 165) çizgi filmler üzerine yaptıkları araştırmada ülkemizde yayınlanan yabancı yapım Doraemon adlı çizgi filmde rastlanan fazlaca olumsuz mesaja rağmen, genç izleyici için programın eğlendirici oluşu, içerdiği ahlakî unsurlardan çok daha önemlidir. Bu konudaki hassasiyet eksikliğini, din ve değerlerin içselleştirilememesi, yetersiz din eğitimi veya medya okuryazarı olunamaması gibi nedenlere bağlamak mümkündür.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

İçinde bulunduğumuz çağda, insanoğlunun varoluşundan bu yana, bilim, teknoloji, eğitim, sağlık gibi birçok alanda ulaştığı en geniş imkânlarla rağmen, bireyselden başlayarak küresel boyutlara ulaşan ahlakî bir erozyon söz konusudur. Dinî, insanî ve ahlakî değerleri özümseyerek bilinçli bir biçimde yaşayan bireyler bulunmakla birlikte, dünya genelinde kişiler gitgide din ve değerlerden uzaklaşarak seküler bir yaşam eğilimi sergilemektedirler. Bu bağlamda birçok toplumda şiddet, nefret, açgözlülük, hırs, aldatma, kıskançlık, yalan, riyakârlık, adaletsizlik vb. anti değerler, sosyal hayatta daha fazla görünür hale gelmiştir. Medya ve televizyon dizilerinin, din ve değerler merkezinde yaşanmakta olan bu krizin başat etkenlerinden birisi olduğu söylenebilir.

Bu çalışmada, televizyon dizilerinin günümüzde yaşanan ahlakî erozyona yönelik etkilerini ortaya koymak amacıyla, gündemdeki popüler yerli dizilerinden *Gönül Dağı* (TRT1) ve *Yasak Elma* (Fox), din ve değerler perspektifinden ele alınarak incelenmiştir. Bu dizilerin 1-15 arası bölümleri izlenerek, 13 değer ve 12 anti değer olmak üzere toplamda 25 farklı değer /anti değer üzerinden içerik analizleri yapılmıştır. Her iki dizinin barındırdığı değerler ve anti değerler tespit edilerek, elde edilen veriler oransal olarak birbiriyle karşılaştırılmıştır. Bu verileri desteklemek amacıyla, dizilerde geçen değer-anti değer temelli sahnelerden kesit alma yöntemiyle bazı repliklere yer verilerek yorumlanmıştır.

Sonuç olarak *Yasak Elma* dizisinde anti değerlerin baskın bir biçimde kullanıldığı, birey ve toplumu birçok açıdan olumsuz etkileyebilecek düzeyde negatif içeriğe sahip olduğu görülmüştür. *Yasak Elma* dizisinde yer alan değerlerin oranı % 21, *Gönül Dağı*'nda %79 iken, anti değerlerin oranı *Yasak Elma*'da %79, *Gönül Dağı*'nda ise % 21 olarak bulgulanmıştır. Dolayısıyla araştırmamıza konu olan dizilerde değerler konusunda tam bir ters orantı olduğu tespit edilmiştir. *Yasak Elma* dizisinde rastlanan toplam 744 değer /anti değer 156'sı değer, 588'i anti değer iken; *Gönül Dağı* dizisinde rastlanan 1009 değer /anti değerden 795'inin değer, 214'ünün anti değer olduğu görülmüştür. Dolayısıyla *Yasak Elma*'nın içerdiği anti değerlerin izleyiciler üzerinde oluşturabileceği olumsuz etkilerin, *Gönül Dağı* dizisine oranla oldukça yüksek olduğunu söylemek mümkündür. *Gönül Dağı* dizisinin temel dinî - ahlakî ve insanî değerlere daha uygun bir zeminde konumlandığı görülmektedir.

Dünya üzerinde ulaşabildiği insan sayısı düşünüldüğünde, medya araçlarının gücü ve etkilediği alan devasa boyutlara varmaktadır. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte gücüne güç katarak yoluna devam eden medya, kamuoyunun gündemini belirleyerek geniş kitleleri etkilemekte, insanların tutum ve davranışlarını kolayca değiştirebilmektedir. Genelde medya özeldi ise televizyon dizilerinin, birey ve toplum üzerinde algı oluşturma, değiştirme, yönetme gibi etkilere sahip olduğu bilinmektedir. Aslında insan, teknolojinin kapsadığı tüm alanlardan her saniye muazzam bir biçimde ileti yağmuruna tutulmaktadır. Farkında olmasak da bilinçaltımız bu iletilerden az veya çok etkilenmektedir. Medya sektörü, diziler yoluyla zihinlerimize gönderilen bilinçaltı mesajlarla, yaşamın birçok alanını kendi amaçları doğrultusunda etkileyerek yönetmektedir. Her hafta sistemli bir şekilde ekrana getirilen görsel ve işitsel iletiler yoluyla topluma aktarılan popüler kültüre ait unsurlar, değer, anti değer, tutum, imaj ve davranışların oluşmasında etkili olmaktadır. Köklü dinî - ahlakî ve insanî değerlerimiz bu döngüde en çok tahrip edilen olgulardandır. Televizyona maruz kaldıkları ölçüde, dünyayı televizyonun parametreleri ile anlamlandıran bireyler, temel ahlakî değerlerin gerçek yaşamdaki değişim ve dönüşümünü arttırmaktadır. Dolayısıyla toplumda kanaatkârlık, dindarlık, samimiyet, sadakat, doğruluk gibi temel değerler dejenerasyona uğramakta, açgözlülük, hırs, aldatma, kıskançlık, entrika, yalan ve hile gibi anti değerler baskın hale gelmektedir.

Günümüzde televizyon dizileri adeta günlük yaşamın bir parçası haline gelerek, bağımlılık derecesinde ilgi ve merakla takip edilmektedir. Fakat bu dizilerde bulunan olumsuz içeriklerin aile, din, inanç, ahlak ve kültürel değerlere verdiği zararlarla birlikte, toplumda aldatma, boşanma, şiddet, taciz, ensest ve yasak ilişkiler, cinayet vakaları gibi birçok köklü problemde artış görülmektedir. Bu noktada akıllara, “*diziler mi toplumu etkiliyor yoksa toplum mu dizileri*” sorusu gelmektedir. Bu olguların birbirlerinden beslendiği muhakkaktır. Dolayısıyla bu dizilerin ekrana gelene kadar geçtiği tüm aşamalarda, yönetmeninden yapımcısına, senaristinden oyuncusuna kadar işin mutfağında bulunan herkese düşen sorumluluklar bulunmaktadır. Tüketim aşamasında ise medya okuryazarlığının önemi ortaya çıkmaktadır.

Araştırmamızın sonuçlarında görüldüğü gibi, toplumun temel öğelerinin başında gelen aile, din ve değerler dizilerde çok farklı bakış açılarıyla işlenerek ekranlara gelebilmektedir. Gündemdeki bazı diziler temel ahlakî değerleri barındırırken, bazıları yoğun biçimde anti ahlakî öğeler barındırmaktadır. Dolayısıyla diziler, ahlakî gelişimin bir parçası ya da toplumsal yozlaşmanın bir etkeni olabilmektedir. Bu bakımdan *Gönül Dağı* dizisinin, günümüz insanını ahlakî manada özüne döndürerek, dinî ve ahlakî değerleri topluma hatırlatmak adına önemli bir misyona sahip olduğu görülmektedir. Söz konusu yapım, entrika, cinsellik, lüks tüketim gibi popüler kültürün empoze ettiği anti değerler olmadan da dizi yapılabileceği ve yüksek izlenme oranlarına sahip olunabileceğine dair emsal teşkil etmekte ve değer perspektifli bir medya okuryazarlığı bilincini geliştirmektedir.

Müslümanlık bilincine sahip bireylerin asli varlık sebebi, Allah'ın rızasını kazanmaktır. O halde inananların her anına hâkim olması gereken yegâne değer budur. Her ne kadar olumsuz içeriklere sahip yapımlarla karşılaşsa da, televizyonun kumandası bireyin kendi elindedir. Her araç, kullanıcısının elinde ve onun amaçları doğrultusunda şekillenen bir objedir. Dolayısıyla istenmeyen ve seyredilmeyen içerikler üretilmeye de değer görülmeyecektir. Böylece toplumun değer verdiği her şeye içerik üreticileri de hassasiyet gösterecektir. Kısacası her şey insanın kendisinde başlayıp, kendisinde nihayete ermektedir.

Araştırmadan elde edilen bulgular göz önünde bulundurularak şu şekilde önerilerde bulunulabilir:

- Diziler aracılığıyla bilinçaltımıza gönderilen açık ve gizli mesajlar, köklü dinî, insanî ve ahlakî değerlerimize dair algılarımızın gelişmesine ya da yozlaşmasına etki ettiği için izleyicilerin televizyon içeriklerinde, özellikle dizilerde kendilerine eğlence adı altında sunulanların farkında olmaları son derece önemlidir.
- Dizilerde dinî, insanî ve ahlakî değerlerin doğru amaçlar çerçevesinde yer alması, bireylerin değer merkezli yaşam tarzını benimsemelerinde faydalı olacağı muhakkaktır. Bu nedenle olumlu örnekler çoğaltılmalıdır.
- Özellikle toplumun geleceğini oluşturan çocuk ve genç yaştaki bireylerin ahlakî değerleri kazanmalarına katkı sağlayacak yapımlar artırılarak, değer algılarının yozlaşmasına neden olan salt maddi kazanç amaçlı yapımların azaltılmasına yönelik yaptırımlar uygulanmalıdır.
- Toplumun aynası konumunda olan medyanın içinden çıktığı toplumun dinî ve kültürel değerlerine yabancı olması düşünülemez. Bu nedenle yansıttığı içeriklerin toplumu yanlış bilgilendirmemek ve yönlendirmemek adına yayınlanmadan önce, alanında uzman kişilerin kontrollerinden geçirilmesi elzemdir.
- Öte yandan okullarda değer perspektifli bir medya okuryazarlığı eğitimi verilmesi, bu eğitimlerin farklı mecralarda da yapılmak suretiyle toplumun geneline yayılması faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Açar, R. S. (2016). Televizyonun Ergenin Din Algısı ve Ahlakî Tutumu Üzerindeki Etkisi (Muş İli Örneği). Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Ayten, A. (2015). Psikoloji ve Din. İz Yayıncılık, İstanbul.
- Bahadır, A. (2005). Çocukluk Dönemi Din ve Değer Yapılanmasında TV Yayınlarının Olumsuz Etkileri ve Çözüm Önerileri. Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 20(20), 29-64.
- Bandura, A. (1982). Şahsiyetin Gelişmesinde Başkasının Etkisiyle Olan Öğrenmenin Rolü. Psikolojide Yeni Çalışmalar (XVIII. Milletlerarası Psikoloji Kongresi Moskova,1966) (N. Arkun, Çev., s. 47-48). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları: İstanbul
- Bulunmaz, B. (2015)."Üniversite Öğrencilerinin Medya Algısının İnsani Değerler Yönünden İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma". C. Gündoğdu ve M. Cengiz (ed.). içinde Uluslararası Sempozyum İnsani Değerlerin Yeniden İnşası (19-21 Haziran 2014 Erzurum) (s. 27-42). Atatürk Üniversitesi Yayınları: Erzurum.
- Büyükbaykal, C. (2005). Kitle İletişim Araçları ve Toplumsal Yaşam. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi (21), 71-75.
- Büyükyonca, G. (2019). Türk Televizyon Dizilerinin Geleneksel Türk Aile Yapısına Olan Etkisinin Popüler Kültür Bağlamında İncelenmesi: Bir Aile Dizisi Üzerine Analiz. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Cebeci, S. ve Demir, R. (2018, Nisan). Çizgi Filmler Çocuklara Neyi Vaat Ediyor? Diyanet İlmi Dergi, 54(1), 139-170.
- Cereci, S. (2015). Değerlerin Oluşmasında ve Yitiminde Medyanın Rolü. C. Gündoğdu , ve M. Cengiz (ed.). içinde, Uluslararası Sempozyum İnsani Değerlerin Yeniden İnşası-(19-21 Haziran 2014 Erzurum) (s. 13-26). Atatürk Üniversitesi Yayınları: Erzurum.
- Cevizci, A. (2002). Etiğe Giriş. Paradigma Yayınları: İstanbul.
- Çamdereli, M. (2018). Din Ekranda Nasıl Durur. Ketebe Yayınları: İstanbul.
- Dam, H. (2019). "Din, Ahlak ve Değer". M. Köylü (ed.). içinde Teoriden Pratiğe Değerler Eğitimi (s. 17-35). Nobel Yayıncılık: Ankara.
- Dikmen, F. (2021). "Medya Profesyonellerinin Gözünden Medya-Toplum İlişisine Değer Odaklı Bir Bakış". H. Meydan (ed.). içinde Medyada Din ve Değerler (s. 81-118). Dem Yayınları: İstanbul.
- el-Buhârî, E. A. (1992). Sahihu'l-Buhârî. Çağrı Yayınları: İstanbul.
- el-Buhârî, M. (2009). Sahih-i Buhârî ve Tercümesi. M. Sofuoğlu (çev.). Ötüken Neşriyat: İstanbul.
- Ergen, G. (2015). Hierarchical Classification of Values. International Journal of Progressive Education, Volume 11 Number 3, 162-186.
- Erjem, Y., ve Çağlayandereli, M. (2006). Televizyon ve gençlik: Yerli Dizilerin Gençlerin Model Alma Davranışı Üzerindeki Etkisi. CÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 30(1),15-30.
- Fromm, E. (2006). Psikanaliz ve Din. Elif Erten (çev.). Say Yayınları: İstanbul.
- Furat, A. Z. (2009). Yaygın Din Eğitiminde Kitle İletişim Araçlarının Yeri: Televizyon Örneği. İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi(19), 37-62.
- Güneş, A. (2018). Medyanın Olumsuz Din Algısına Etkisi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 28(1), 203-216.
- Güngör, E. (1998). Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar. Ötüken Yayınları: İstanbul.

- Hökelekli, H. (2011). Değerler Psikolojisi ve Eğitimi. Timaş Yayınları: İstanbul.
- Jung, C. G. (2010). Keşfedilmemiş Benlik. B. İlhan ve C. Ener Sılay (çev.). Barış İlhan Yayınevi: İstanbul.
- Karabıyık, S. (2014a). Dizierkil Ailede Baba Rolü. Profil Yayıncılık: İstanbul.
- Karabıyık, S. (2014b). Türk'ün Dizi İle İmtihanı. Profil Yayıncılık: İstanbul.
- Kaymakcan, R. ve Meydan, H. (2016). Ahlak Değerler ve Eğitimi. Dem Yayınları: İstanbul.
- Kımtır, N. (2012). Dinî inanç, ibadet ve duanın umutsuzlukla ilişkisi üzerine. Kriter Yayınevi: İstanbul.
- Kocadaş, B. (2005). Kültür ve Medya. Bilig (34), 1-13.
- Köse, A. (2015). Enteller Aleykümselem Der Mi? (5 b.). İz Yayıncılık: İstanbul.
- Köse A. ve Ayten A. (2016). Din Psikolojisi. Timaş Yayınları: İstanbul.
- Köylü, M. (2012). Dünya Dinlerinde Ahlak. Dem Yayınları: İstanbul.
- Kula, N. (2006). "Gençlik Döneminde Kimlik ve Din". H. Hökelekli (ed.). içinde Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi (s. 33-81). Dem Yayınları: İstanbul.
- Kurt, A. O., ve Aykıt, D. A. (2019). Dinler Tarihi. Bilay Bilimsel Araştırma Yayınları: Ankara.
- Mutlu, E. (2005). Globalleşme, Popüler Kültür ve Medya. Ütopya Yayınevi: Ankara.
- Mutlu, E. (2008). Televizyonu Anlamak. Ayraç Yayınları: Ankara.
- Oktay, A. S. (2007). İslam Düşüncesinde Ahlakî Değerler ve Bunların Global Ahlaka Etkileri. R. Kaymakcan, S. Kenan, H. Hökelekli, Z. Arslan, & M. Zengin (Dü) içinde, Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu (s. 131-143). Dem Yayınları: İstanbul.
- Özlem, D. (2002). "Değerler Sorununda Nesnelcilik/Mutlakçılık ve Öznellik/Rölativizm Tartışması Üzerine". Ş. Yalçın (ed.). içinde Bilgi ve Değer (s. 282-312). Vadi Yayınları: Ankara.
- Postman, N. (2017). Televizyon Öldüren Eğlence: Gösteri Çağında Kamusal Söylem. Ayrıntı Yayınları: İstanbul.
- RTÜK, Televizyon İzleme Eğilimleri Araştırması-2. (2018). Radyo Televizyon Üst Kurulu: <https://www.rtuk.gov.tr/Media/FM/Birimler/Kamuoyu/televizyonizlemeegilimleriarastirmasi2018.pdf> (Erişim Tarihi: 7 Eylül 2021)
- RTÜK, Televizyon Yayınlarında Şiddet Araştırması. (2020). Radyo Televizyon Üst Kurulu: https://www.rtuk.gov.tr/Media/FM/Birimler/KAMUOYU/televizyon_yayinlarinda_siddet_2020.pdf (Erişim Tarihi: 7 Eylül 2021)
- Solmuş, T. (2013). Dizilerde Psikoloji ve Anormal Davranışlar. Doruk Yayınları: İstanbul.
- Spranger, E. (2001). İnsan Tipleri. A. Aydoğan (çev.). İz Yayıncılık: İstanbul.
- Tekelioğlu, O. (2017). Televizyon Halleri: Dizi Dizi Türkiye. Habitus Yayıncılık: İstanbul.
- Türkçe Sözlük. (2005). Türk Dil Kurumu (TDK), Ankara.
- Uysal, E. (2003). Değerler Üzerine Bazı Düşünceler ve Bir Erdem Tasnifi Denemesi: İnsani Erdemler- İslami Erdemler. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 12(1), 51-69.
- Uysal, V. (1996). Din Psikolojisi Açısından Dinî Tutum Davranış ve Şahsiyet Özellikleri. Eksen Basım Yayın: İstanbul.
- Yavuz, Ş. (2007). "Değerlerin Şeceresi, Doğası, Sınırı ve Devamlılığı: Değerlerin Dinî ve Sosyal Karakteri ve Sürekliliği". Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu (s. 89-110). içinde Dem Yayınları: İstanbul.
- Yengin, H. (1994). Ekranın Büyüsü. Der Yayınevi: İstanbul.
- Yılmaz, H. (2020). Türkiyede'ki Popüler Televizyon Dizilerinin Çocuklar Üzerindeki Etkilerinin Din Eğitimi Açısından İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Yorulmaz, B. (2013). Din ve Değerler Eğitimi Açısından Caillou Çizgi Filminin Değerlendirilmesi. *Diyanet İlmî Dergi*, 49(3), 127-143.
- Zengin, F. (2014). Televizyon Dizilerinde Dinin Temsili. M. Çamdereli, B. Ö. Doğan ve N. K. Şener (Ed.). içinde *Medya ve Din* (s. 73-92). Köprü Kitapları: İstanbul.